

LONGING

Arno Kramer

Uitgeverij de Kunst, Zwolle

Inhoud

Content

7 Hendrik Driessen

Voorwoord

Preface

9 Aidun Dunne

**Dromerig en
weemoedig, doch
stug en sterk**

Dreamy and wistful,
yet stubborn and
tough

19 Diana A. Wind

**Kunstenaar,
dichter,
conservator
en docent**

Artist, poet,
curator and
teacher

35 John Brown

Drawing

49 Séan Kissane

Resonanties

Resonances

73 Seamus Heaney

Postscript

129 Claude d'Anthenaise

**Theater
van de
angst**

Theatre of
anxiety

174 Biografie / tentoonstellingen

Biography / exhibitions

Voorwoord

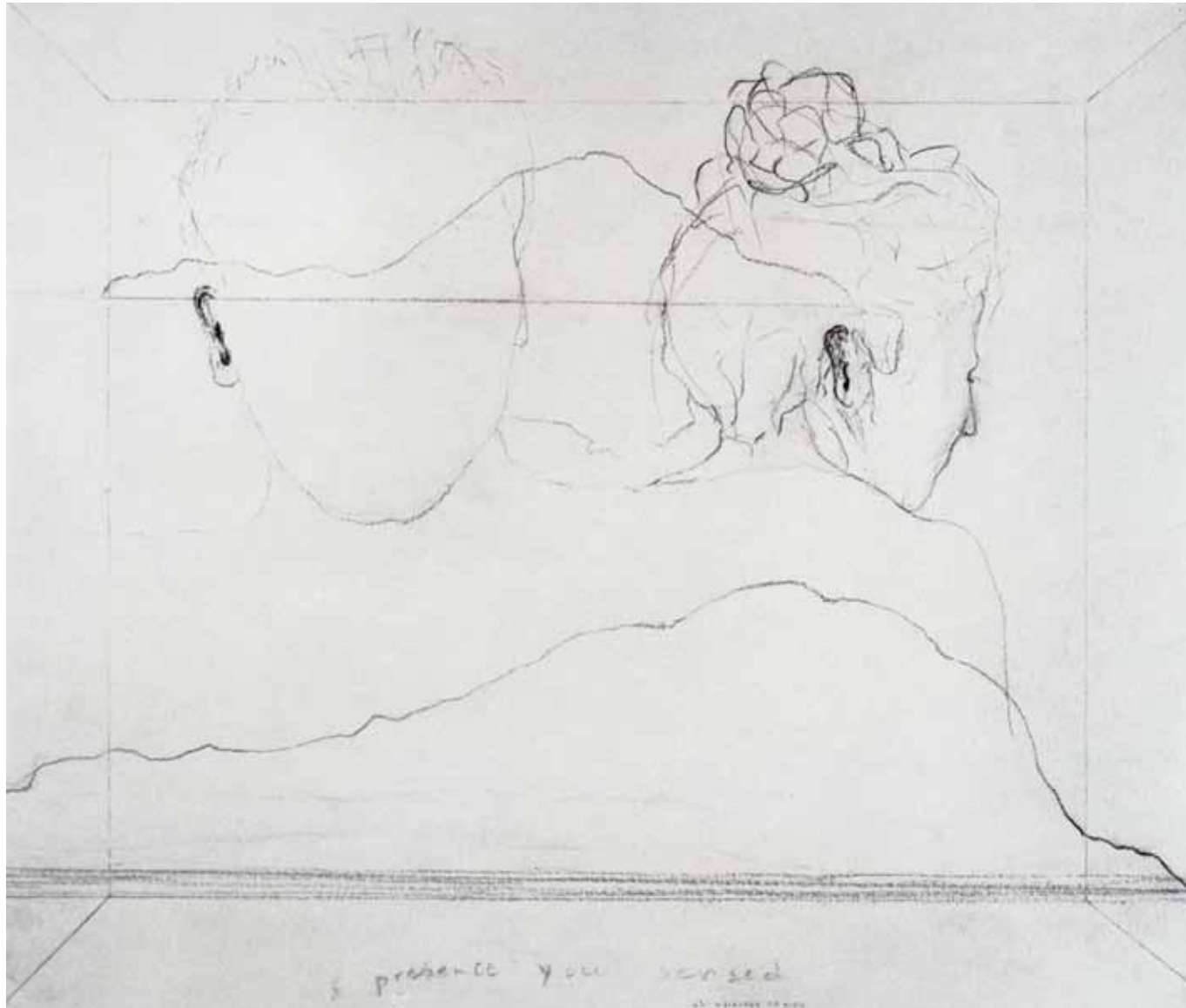
Preface

Een van de bijgebouwen van het Rijksmuseum Amsterdam draagt in de gevel een uitspraak van de 19^e eeuwse kunstpaus Victor de Stuers: 'Teekenen is spreken en schrijven tegelijk'. Ik heb het altijd een pakkende tekst gevonden, met die staccato opsomming van werkwoorden die terugkeert naar het eerste – tekenen. In De Stuer's tijd was er, naast het nieuwe medium van de fotografie, geen andere manier om de werkelijkheid vast te leggen dan handmatig, in een tekst, een tekening of een andere kunstvorm. Wat wij kenden van de wereld, hoe wij die konden waarnemen, was altijd een interpretatie ervan, aangereikt door kunstenaars. In onze gedigitaliseerde wereld is de basis voor de waarneming veel breder geworden, maar naast al die nieuwe communicatievormen zijn de oude media merkwaardig genoeg niet ten onder gegaan. Wij blijven gesteld op de persoonlijke directheid die de beeldende kunsten in zich hebben. Misschien komt dat omdat een kunstwerk meteen bij ons kan 'binnenkomen' en optimaal gebruik maakt van de directe samenhang tussen oog en ziel. De tekeningen van Arno Kramer zijn daarvan een mooi voorbeeld. Het is moeilijk ze recht te doen in een beschrijving, ze bestaan omdat ze er zo moeten zijn – volgens de maker. Kijken, denken, zoeken en doen vormen de ingrediënten en als deze op spaarzame momenten samenkomen in wat ook wel 'de denkende hand' genoemd is ontstaan sublieme tekeningen. Dan beelden ze niets meer af of uit, maar zijn ze de vrije, bijna muzikale notaties die misschien nergens over gaan, maar die ons toch in het hart weten te raken. Ik ben er van overtuigd dat dit het soort tekenen is dat De Stuers voor ogen had toen hij zijn credo noteerde.

Inscribed on the exterior wall of an annex to Amsterdam's Rijksmuseum is a statement made by the nineteenth-century art guru Victor de Stuers: *Teekenen is spreken en schrijven tegelijk* (Drawing is speaking and writing at the same time). I've always been intrigued by these words, their staccato listing of verbs that reverts to the first of them: drawing. In De Stuer's day there was, apart from the new medium of photography, no way to capture reality other than manually—in a piece of writing, in a drawing or another form of art. What we knew of the world, how

we were able to perceive it, had always been an interpretation of it provided by artists. In our digitalized world the basis for perception has become much broader; but even with all of those new forms of communication, the older media have, remarkably, managed to survive. We remain fond of the personal directness that is intrinsic to the visual arts. Perhaps that's because an artwork is able to come across to us instantly and make optimal use of the direct connection between the eye and the soul. The drawings of Arno Kramer clearly demonstrate this. It's difficult to

do justice to them in a description; they exist because they need to exist, for him. Observation, thought, searching and doing are the ingredients here. When, at certain moments, these converge in what can be called 'the thinking hand', sublime drawings are the result. At that point they no longer depict or represent anything. They are free, virtually musical notations that might be about nothing at all and yet still manage to affect us deeply. I'm convinced that this is the kind of drawing De Stuers had in mind when he wrote those words.

Zonder titel, 1999
Houtskool
Charcoal
43 x 51,6 cm

Aidan Dunne

**Dromerig en
weemoedig,
doch stug en
sterk**

Alles wijst erop dat Arno Kramer in de afgelopen jaren een opvallende plaats heeft ingenomen in de Ierse kunstwereld. In het hele land heeft hij diverse belangrijke exposities gehad; er zijn tentoonstellingen geweest in Dublin, Limerick en Sligo, en zijn werk was te zien in tal van groepspresentaties. Sommige daarvan waren projecten die nauw samenhangen met de omgeving waarin ze tot stand kwamen. Hij valt dus behoorlijk op. Alleen is wel 'opvallend' het laatste woord dat je voor het etherische werk van Arno Kramer zou gebruiken. Het is zo stil en ingehouden dat je er gemakkelijk aan voorbij loopt, zonder te merken dat het uit allerlei lagen bestaat, lagen van voorzichtige, lineaire beelden die schuilgaan achter sluierwolken van waterverf.

Als dit de indruk wekt dat zijn werk dromerig en weemoedig is, dan klopt dat. Maar het is niet dromerig en weemoedig in de zin van overmatig zoet en oppervlakkig. Het heeft ook iets stugs, eigenzinnigs en getuigt van een weerbarstige visie. Arno Kramer komt sinds 1995 in Ierland en sindsdien heeft hij heel wat werken gemaakt die zichtbaar zijn beïnvloed door zijn ervaringen daar. Het is belangrijk hierbij de te benadrukken dat hij die invloeden weloverwogen, voorzichtig zelfs, heeft verwerkt en tot uitdrukking heeft gebracht en dat wat hij door zijn verblijf in Ierland heeft opgenomen allesbehalve stereotiep 'Iers' is.

**Dreamy and
wistful, yet
stubborn and
tough**

You could say that Arno Kramer has established himself as a conspicuous presence on the Irish art scene over the last few years. There have been a number of substantial exhibitions of his work throughout the country, including shows in Dublin, Limerick and Sligo, and he has also shown in various group exhibitions, some involving site-specific projects. Pretty conspicuous, then, except that conspicuous is the last word you'd use in relation to Kramer's ethereal work, which is so quiet and understated that you could easily

walk by it without registering its layers of hesitant, linear imagery, veiled by diaphanous clouds of watercolour washes.

If that makes it sound dreamy and wistful, well, it is dreamy and wistful, but not in an overly sweet, facile way. There is also a stubborn, intractable quality to it, a kind of core toughness of vision. Kramer has been visiting Ireland since 1995, and he has built up a sizeable body of work made in and significantly influenced by his experience of Ireland. It is important to emphasise that he

jurk in een etalage. Ook zijn er allerlei lichamen, heel vaak zelfs lichaamsdelen, vooral voeten en kuiten, en ook ruggengraten en halskettingen, die eruit zien als meer-cellige vormen en in contrast staan met de meer schematische en geometrische vormen.

Arno Kramer, die ook gedichten schrijft, gebruikt dezelfde metaforische vrijheid in zijn beeldtaal als dichters in hun schrijftaal. Een jurk hoeft dus niet alleen te verwijzen naar bepaalde functionele eigenschappen – communie, dansen, uniform, etcetera – het kan ook iemands spirituele ruimte of verbeeldingswereld worden, iemands omgeving. Soms zien we een stof of regen, soms allebei. De geometrische voorstellingen van Arno Kramer roepen de wereld van abstracte berekeningen en mathematische vormen op.

Hoewel deze ogenschijnlijk losstaande elementen bijeen zijn gebracht in een gangbare picturale ruimte, voelt het altijd alsof ze ergens deel van uitmaken, delen zijn van een meer omvattend beeld. Je hebt veel minder het idee dat ze een collage vormen. Als je Arno Kramers werk bekijkt, blijf je achter met een zekere bespiegelende, mild melancholische gevoeligheid en mijmer je na over de manier waarop we de wereld, de vluchtigheid van de dingen, het onoplosbare mysterie van de ander proberen te doorgronden en te vatten.

10 Als, zoals het ernaar uit ziet, Arno Kramers werk een reactie is op de lichtere, lyrische aspecten van emoties en karakters die je in West-Ierland kunt tegenkomen, dan lijkt de weerbarstigheid in zijn werk een antwoord te zijn op het ruige landschap, de onverbiddelijke weersgesteldheid en de wijze waarop de winter nooit meer weg lijkt te willen gaan en de meest afgelegen gebieden in z'n humeurige greep houdt. Dit alles vindt z'n weerslag, zoals Arno Kramer zonder twijfel heeft gemerkt (te oordelen naar zijn werk), in het uiterlijk en het karakter van de bewoners.

Tekenen staat centraal in zijn werk. En om de lichtheid en kwetsbaarheid van het tekenen als werkwijze te benadrukken wordt het meestal puur en direct tentoongesteld, en zelfs, als de gelegenheid zich daartoe leent, direct aangebracht op een muur ter plekke. Hij werkt met potlood, aquarel en pastel en maakt slechts spaarzaam gebruik van kleur. En als hij dat doet is het knap en trefvend. Zijn potloodstrepen zijn voorzichtiger en aarzelend, maar zodanig dat ze veel meer suggereren iets te willen uitproberen, verkennen, niet nadrukkelijk willen zijn dan dat ze onzekerheid of vernuftigheid uitdrukken.

Op het eerste gezicht lijkt Arno Kramers werk vormeloos en vaag, maar als je er langer naar kijkt, geven zijn variaties op een betrekkelijk klein aantal consistente motieven een idee van zijn voortdurende interesses. Een van de motieven die steeds weer terugkeert is een jurk, meestal een enorme grote jurk, een beeld dat hij schijnt te hebben ontleend aan een foto in de Irish Times van een communie-

has absorbed and expressed such influences thoughtfully, even cautiously, and there is nothing stereotypically 'Irish' in what he has assimilated from his stays in the country.

If, as it seems fair to say, he has responded to certain lighter, lyrical aspects of the spirit of place in Western Ireland, that toughness in the work also suggests a response to the hardness of the landscape, the inexorable quality of the weather, the way winter can seem to settle and exert a fixed, moody hold on the more isolated regions. All of

which, as Kramer has certainly realised (to judge by his work), is reflected in the aspect and character of the people who live there.

His work is centred on drawing and, as if to emphasise the lightness and vulnerability of drawing as a way of working, it is usually presented plainly and directly, and even, on occasion, made directly on the wall in situ and so ephemeral. He uses pencil, watercolour and pastel, employing colour only sparingly, but tellingly and well. His pencil line is tentative and faltering,

but in a way that suggests a probing, exploratory intent and a desire not to overstate, rather than uncertainty or contrivance.

While at first glance amorphousness and vagueness seem to rule his pictorial world, it becomes clear that his concentration on variations of a relatively small number of consistent motifs allow us to develop a sense of his enduring concerns. The most dominant of these motifs is a dress, usually a voluminous dress, an idea originally sparked, apparently, by his seeing an

Irish Times newspaper photograph of communion dresses for sale in a shop window. Then there are bodies and, more often than not, fragments of bodies, notably feet and calves, plus spines, plus necklaces, what look like multi-cellular forms and, by contrast, diagrammatic, geometric forms. Kramer, who also writes poetry, assumes the metaphoric freedom with his visual language that poets assume with verbal and written language. So a dress might not only refer to certain qualities in terms of its function -

communion, dancing, uniform and so on - it can also become something like a person's imaginative or spiritual space, an environment. Sometimes we could be looking at either fabric or rain, perhaps both. His geometric devices evoke the world of abstract calculation and mathematical forms.

Although these apparently disconnected elements are gathered together in a common pictorial space, they always feel as if they are of a piece, constituents of an overall image, rather than, that is to say, making up a collage.

In the end there is a sense of a reflective, slightly melancholy sensibility, musing on how we try to know and grasp the world, the fleetingness of things, the insoluble mystery of others.

Aftermath, 1999

Aquarel, houtskool, pastel
Watercolour, charcoal, pastel
195,5 x 338 cm

Zonder titel, 1999

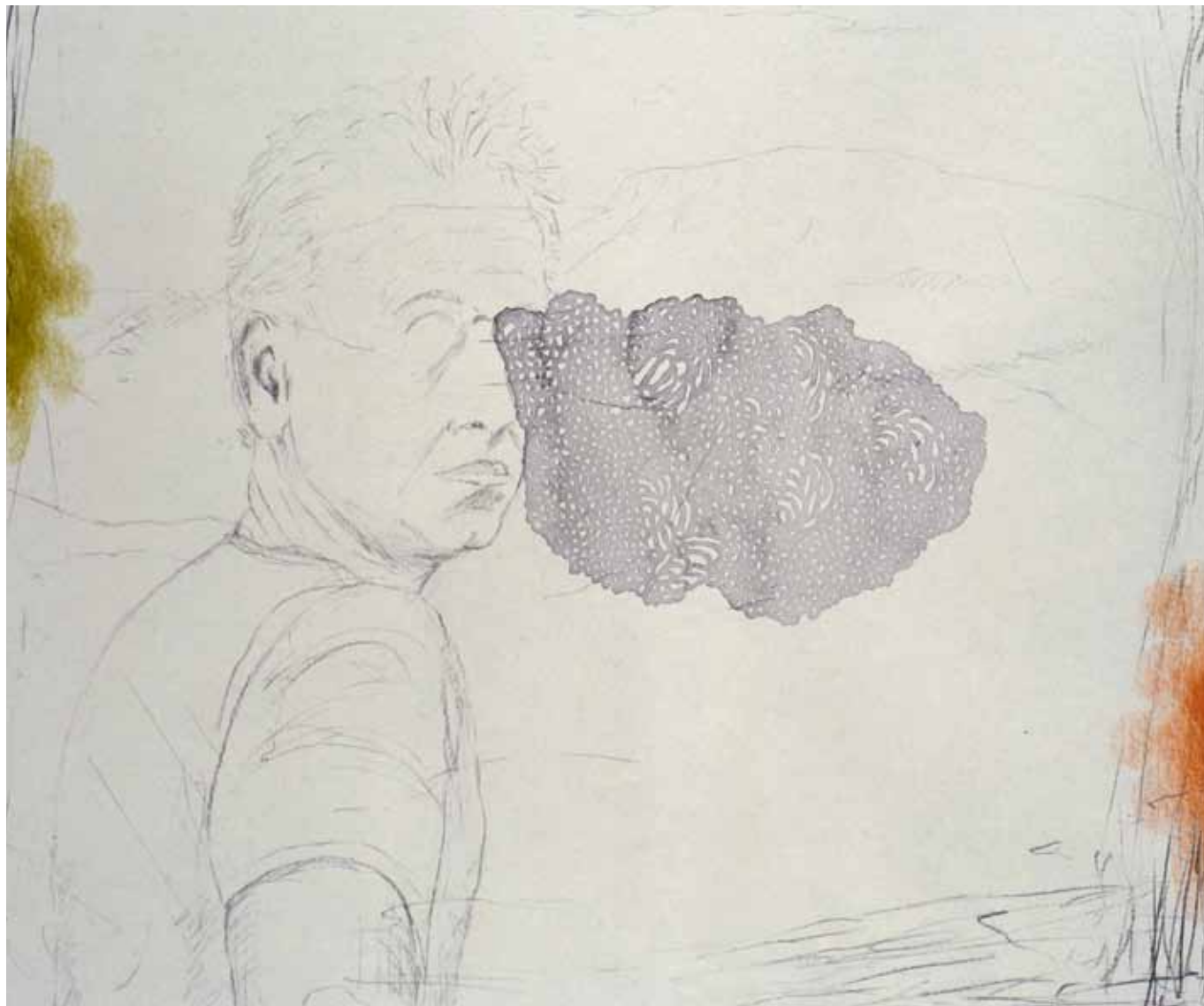
Aquarel, houtskool
Watercolour, charcoal
214 x 195 cm
Privé collectie
Private collection

Aftermath II, 1999

Aquarel, houtskool, pastel
 Watercolour, charcoal, pastel
 195,5 x 338 cm

Zonder titel, 2001

Aquarel, houtskool, pastel
Watercolour, charcoal, pastel
43 x 51,6 cm

Diana A. Wind

**Kunstenaar,
dichter,
conservator
en docent**

Een aantal jaren geleden heb ik Arno Kramer leren kennen primair als kunstenaar, maar direct daarop volgend als een ruimhartige collega voor vakgenoten en als een bevlogen en scherpe docent. In de loop der tijd leerde ik zijn voorliefde voor de dichtkunst kennen - met zijn grote held de Noord-Ierse dichter Seamus Heaney aan de top van zijn lijst met lievelingsdichters. Vervolgens bleek dat hij zelf ook prachtige gedichten schrijft. Kortom een multitalent en een groot mens die ik al snel in mijn hart sloot.

Arno Kramer heeft zich nooit iets aangetrokken van voorgeschreven regels en trends van de kunstwereld. Hij is een tekenaar pur sang. Hoewel het Modernisme overheerste in de afgelopen decennia, waarbij de waardering vooral uitgaat naar conceptuele en monumentale kunst, video en fotografie, blijft Kramer dicht bij zichzelf als kunstenaar. In zijn tekeningen gaat het om wat er vanuit het handschrift ontstaat, zonder vooropgezet plan maar wel geleid door zijn hand, al vormen gevonden of zelfgemaakte foto's ook wel vaak de basis voor een werk. Maar eveneens kunnen teksten uitgangspunt zijn, soms zelfs leesbaar gebruikt in een tekening, deze zijn bijna altijd in het Engels. Of hij gebruikt zelfbedachte rasterpatronen gecombineerd met figuratieve beelden opgezet in aquarel of houtskool. De werken zijn telkens opgebouwd uit combinaties van materialen en technieken,

**Artist, poet,
curator and
teacher**

A number of years ago I became acquainted with Arno Kramer primarily as an artist, but soon after that as a colleague, generous toward others in the profession, and as an inspired and perceptive teacher. In the course of time I became familiar with his fondness for poetry – the Northern Irish poet Seamus Heaney being at the top of his list of favorites. Then it appeared that he himself wrote beautiful poems as well. He proved, in short, to be a multitalented and great human being, whom I quickly decided would be a friend.

Arno Kramer has never worried much about prescribed rules and trends in the art world. He is a draughtsman in the genuine sense. Although Modernism has predominated in recent decades – the appreciation mainly centering around conceptual and monumental art, video and photography – Kramer remains close to his own concerns as an artist. His drawings deal with what comes about through the 'handwriting'; there is no preconceived plan, but the hand does guide things, although found

abstractie en figuratie. De vlekken en uitlopers in de aquarelverf lijken spontaan, maar zoals alles in de tekeningen van Arno Kramer zijn ze met lichte dwang gestuurd. Hij verbeeldt vaak kwetsbare wezens als herten, hazen, zwanen en naakte vrouwen. Door hen enerzijds in onaangename ruimtes te plaatsen, achter rasters of juist onbeschermd in het geabstraheerde bos of anderzijds met abstracte elementen te combineren, ontstaat een gevoel van ongemak. Het wringt, en Arno Kramer blijft op die manier ver weg van sentiment.

De werken zijn pure poëzie. Het zijn gedichten waarin de dubbelheid van het leven en de natuur duidelijk wordt gemaakt en dat schoonheid vele tegenstrijdige emoties oproept en zeker niet onaantastbaar is.

Daar komt nog bij dat Arno Kramer een verdienstelijk dichter is. Hij gebruikt niet alleen dichtregels in zijn tekeningen, maar schrijft ook los daarvan prachtige gedichten. Vanuit zijn hand en geest ontstaat een tekening of een gedicht, waarin dezelfde gevoeligheid voor het leven tot uitdrukking komt.

Arno Kramer kopt zijn artikel in de catalogus bij de tentoonstelling *All About Drawing. 100 Nederlandse kunstenaars* met een dichtregel van Seamus Heaney: "And catch the heart off guard and blow it open." Geen enkele andere tekst kan beter tot uitdrukking brengen met welke intentie hij een leeg vel papier benadert en, telkens weer bij iedere tekening, tracht vanuit dit open vizier een prachtige tekening te maken.

photographs and some which he took himself also frequently serve as the basis for a work. But texts, too, can be a point of departure. Sometimes these are even used legibly in a drawing, and they're almost always in English. He might also devise his own grid patterns, combined with figurative images in Watercolour or charcoal. In each case the work is comprised of combinations of materials and techniques, abstraction and figuration. The blotches and drips of Watercolour seem spontaneous,

but like everything in Arno Kramer's drawings they've been controlled by a certain degree of force. His images often represent vulnerable creatures such as deer, hare, swans and naked women. By placing them, on the one hand, in unpleasant spaces, behind fences, perhaps wholly unprotected in abstracted forests or, on the other, by combining them with abstract elements, he creates a sense of awkwardness. There is friction, and this allows Arno Kramer to stay far away from sentiment. The works are

Parels pissen, 2000

Aquarel, houtskool, parelkettingen
Watercolour, charcoal, pearl necklaces
248 x 150 cm

pure poetry. These poems manifest the ambiguity of life and nature; they show that beauty evokes many conflicting emotions and is far from sacrosanct. In addition to this, Arno Kramer is an accomplished poet. He not only uses lines of poetry in his drawings but, in a separate context, also writes beautiful poems. His hand and his mind give shape to a drawing or a poem, each expressing the same sensitivity to life. Arno Kramer starts his article in the exhibition catalogue *All About Drawing. 100 Dutch Artists* with a line

Het gebrek aan belangstelling voor tekeningen bij galeries en musea – de grote musea heffen zelfs hun prentenkabinetten op en gespecialiseerde conservatoren worden niet meer aangesteld – in met name de jaren 1980 en 1990 heeft Arno Kramer ertoe bewogen zelf tekeningententoonstellingen te organiseren. Hij ziet, onder andere als docent, dat vanaf eind jaren 1980, maar met name na de eeuwwisseling, jonge kunstenaars steeds vaker kiezen voor het medium tekenen. Dit is wellicht juist ingegeven door het gebrek aan aandacht in de opleiding en bij galeries en musea, waardoor kunstenaars zich vrij konden uiten en zich niet aan de regels van het Modernisme geketend voelden.

Vanaf begin jaren 1990 is hij regelmatig gastconservator bij Nederlandse galeries. Zonder een locatie te hebben stelt hij in 2005 de tentoonstelling *Into Drawing. Hedendaagse Nederlandse Tekeningen* samen waaraan 22 Nederlandse of in Nederland wonende kunstenaars deelnemen. Zijn eigen werk houdt hij bewust buiten deze presentatie. Het concept is zo sterk dat de tentoonstelling vervolgens op vijf verschillende locaties is te zien in Nederland, Italië, Frankrijk, Ierland en Duitsland. De tentoonstelling was zo'n succes dat in 2009 de directeur van het Limerick City Gallery of Art in Limerick (Ierland) Arno Kramer uitnodigde om een soortgelijke tentoonstelling te maken met Ierse kunstenaars die tekenen en die hij gemakshalve *Into Irish Drawing* noemt.

22 Ook als docent moet hij de kern en de betekenis van deze dichtregel van Seamus Heaney in zijn hoofd gehad hebben om te trachten van zijn studenten vrije geesten te maken die vanuit hun hart van hem hebben leren werken.

Niet alleen als tekenaar ervaart hij de onderwaardering voor zijn medium, maar ook als docent op de afdeling Beeldhouwen aan de AKI, Akademie voor Beeldende Kunst in Enschede. Hij realiseert zich dat, met de groeiende aandacht van studenten voor autonoom tekenen, het vreemd is dat in heel Nederland op geen enkele academie een speciale afdeling Teken en bestaat. Ook is het voor studenten vrijwel onmogelijk om met tekenen af te studeren. In de ruim twintig jaar dat Arno Kramer les geeft heeft hij, ondanks de weerstand vanuit de academie, aankomende kunstenaars, die duidelijke voorkeur en talent hadden voor tekenen, gestimuleerd te blijven tekenen. In die twintig jaren heeft hij invloed gehad op zijn studenten door ze te stimuleren te blijven tekenen. De vrije houding ten opzichte van het medium die Arno Kramer hen heeft bijgebracht popt regelmatig op bij presentaties in galeries en musea van oud-studenten. De loyaliteit van ex-studenten aan Arno Kramer is enorm en hartverwarmend. Bij tentoonstellingen waarbij hij is betrokken en/of van zijn eigen werk zijn zij altijd royaal aanwezig. Met een flink aantal van hen heeft hij nog steeds contact.

from a poem by Seamus Heaney: "And catch the heart off guard and blow it open." No words more aptly express the intention with which Kramer approaches a blank sheet of paper and, with each successive work, attempts to produce a beautiful drawing on the basis of this open frame of mind. As a teacher, too, he must have kept in mind the essence and the meaning of this line from Seamus Heaney's poem while trying to turn his students into free thinkers who would learn to work from the heart.

Not only as a draughtsman does he experience the lack of appreciation for his medium. Also as a professor in the Sculpture Department at the AKI (Akademie voor Beeldende Kunst) in Enschede, he realizes that, considering the growing interest among students for drawing as an independent medium, it is odd that no art school in the Netherlands has a separate drawing department. Furthermore, it is practically impossible for a student to graduate with a major in drawing. During more than twenty

years of teaching, Arno Kramer has encouraged rising artists who had a distinct preference and talent for drawing to continue drawing, despite resistance on the part of the art school. The open-minded approach to the medium that Arno Kramer instilled in them can often be discerned in his former students' presentations in galleries and museums. The loyalty that former students show to Arno Kramer is enormous and heartwarming. At exhibitions in which he has been involved, or those of his own work, they

are always present in large numbers. With many he continues to be in touch.

A lack of concern for drawings among galleries and museums – as major museums were even abolishing their print departments and no longer hiring specialized curators – prompted Arno Kramer, particularly throughout the 1980s and 1990s, to organize his own exhibitions of drawings. He noticed, in part as a teacher, that younger artists began opting more and more, from the late 1980s onward and particularly

around the turn of the century, to work in the medium of drawing. This might actually have come about due to the very lack of concern for it in schools, as well as among galleries and museums, which enabled artists to express themselves freely and feel unrestricted by the rules of Modernism.

As of the early 1990s Kramer began, with some frequency, to act as a guest curator for Dutch galleries. Without having a location, he compiled the 2005 exhibition *Into Drawing*.

Hedendaagse Tekeningen, involving the participation of twenty-two artists from or residing in the Netherlands. He deliberately kept his own work out of this presentation. The concept was so strong that the exhibition went on to five different locations in the Netherlands, Italy, France, Ireland and Germany. This exhibition became such a success that, in 2009, the director of the Limerick Gallery of Art in Limerick (Ireland) invited Arno Kramer to organize a similar type of exhibition

Zonder titel, 2005
Aquarel, houtskool
Watercolour, charcoal
70 x 85 cm

Inmiddels had ik Arno Kramer leren kennen toen ik op zijn verzoek de eerste tentoonstelling opende bij de Kunstvereniging Diepenheim onder de naam Drawing Centre Diepenheim. Hij is sinds 2008 curator tekeningen. Na de opening raakten wij in gesprek en er werd al snel duidelijk dat bij beiden een behoefte was om een grote overzichtstentoonstelling te maken over tekenen in Nederland. Op dat moment werd een samenwerkingsverband geboren dat uitmondde in 2011 in de tentoonstelling *All About Drawing. 100 Nederlandse kunstenaars* die in het Stedelijk Museum Schiedam was te zien. Zijn kennis van de Nederlandse kunstenaars die tekenen is enorm. Het gemak waarmee hij het werk van collega's doorgrondt, verradt niet alleen dat hij als kunstenaar goed kan kijken, maar ook dat hij als ervaren docent gewend is studenten bij te sturen en te stimuleren. Ter voorbereiding van de tentoonstelling hebben we gezamenlijk vele atelierbezoeken afgelegd. Iedereen ontving ons aller hartelijkst. Vaak doken we direct de diepte in bij het gesprek en wist Arno Kramer telkens weer haarzuivere en vlijmscherpe vragen te stellen. Hij gaf de kunstenaars daarbij altijd de tijd en ruimte om te antwoorden, waardoor zij zich vrij voelden om uitgebreid op hun werk in te gaan. Het was voor mij een genot daarbij aanwezig te zijn en ik heb er veel van geleerd. Mijn museale gestructureerde aanpak sloot uitstekend aan bij de intuïtieve benadering van Arno Kramer. Het hoofd en het hart kwamen samen wat ervoor heeft gezorgd

with Irish artists who draw. For the sake of convenience, he gave it the title *Into Irish Drawing*.

By this time I had met Arno Kramer when, at his request, I opened the first exhibition at the Kunstvereniging Diepenheim to be held under the name Drawing Centre Diepenheim. Since 2008 he has been its curator of drawings. Following the opening we began talking, and it soon became clear that we shared an interest in organizing a major retrospective on

drawing in the Netherlands. This was the start of a collaboration that would lead to the 2011 exhibition *All About Drawing. 100 Dutch Artists*, held at the Stedelijk Museum Schiedam. Arno Kramer has a vast knowledge of Dutch artists who draw. The ease with which he fathoms the work of colleagues shows not only that he is able, as an artist, to observe well but also that, as an experienced teacher, he is accustomed to guiding and stimulating students. While preparing the exhibition we made many studio

dat we tot een prachtig resultaat zijn gekomen; een geweldige keuze van kunstenaars en een mooi ingerichte tentoonstelling, waar het publiek in grote getale van heeft genoten. Met grote liefde voor het hedendaagse tekenen hebben we ook het boek dat bij de tentoonstelling verscheen samengesteld. Dit monumentale werk werd met bijdragen van verschillende auteurs zo'n succes dat er een tweede druk heeft kunnen komen.

Het blijft niet bij de Nederlandse editie van *All About Drawing*. Wij hebben ons voorgenomen om een Europese tekeningententoonstelling te maken en ik verheug me erop om opnieuw zo nauw samen te werken met Arno Kramer.

visits together. Everyone gave us the warmest welcome. Often we made an instant plunge into the depths of conversation; time and again, Arno Kramer managed to ask razor-sharp questions. With these he always gave the artists the time and space to respond, thus making them feel free to elaborate on their work. For me it was a delight to be present, and I learned a great deal from this.

My museological, structured approach connected well with the intuitive approach taken by Arno Kramer. Heart

and mind converged, and this resulted in a fine achievement: a wonderful selection of artists and a beautifully installed exhibition, which was enjoyed by many. With great affection for contemporary drawing, we also compiled the book that accompanied this exhibition. This monumental work, including contributions by various authors, had such success that it went into a second edition.

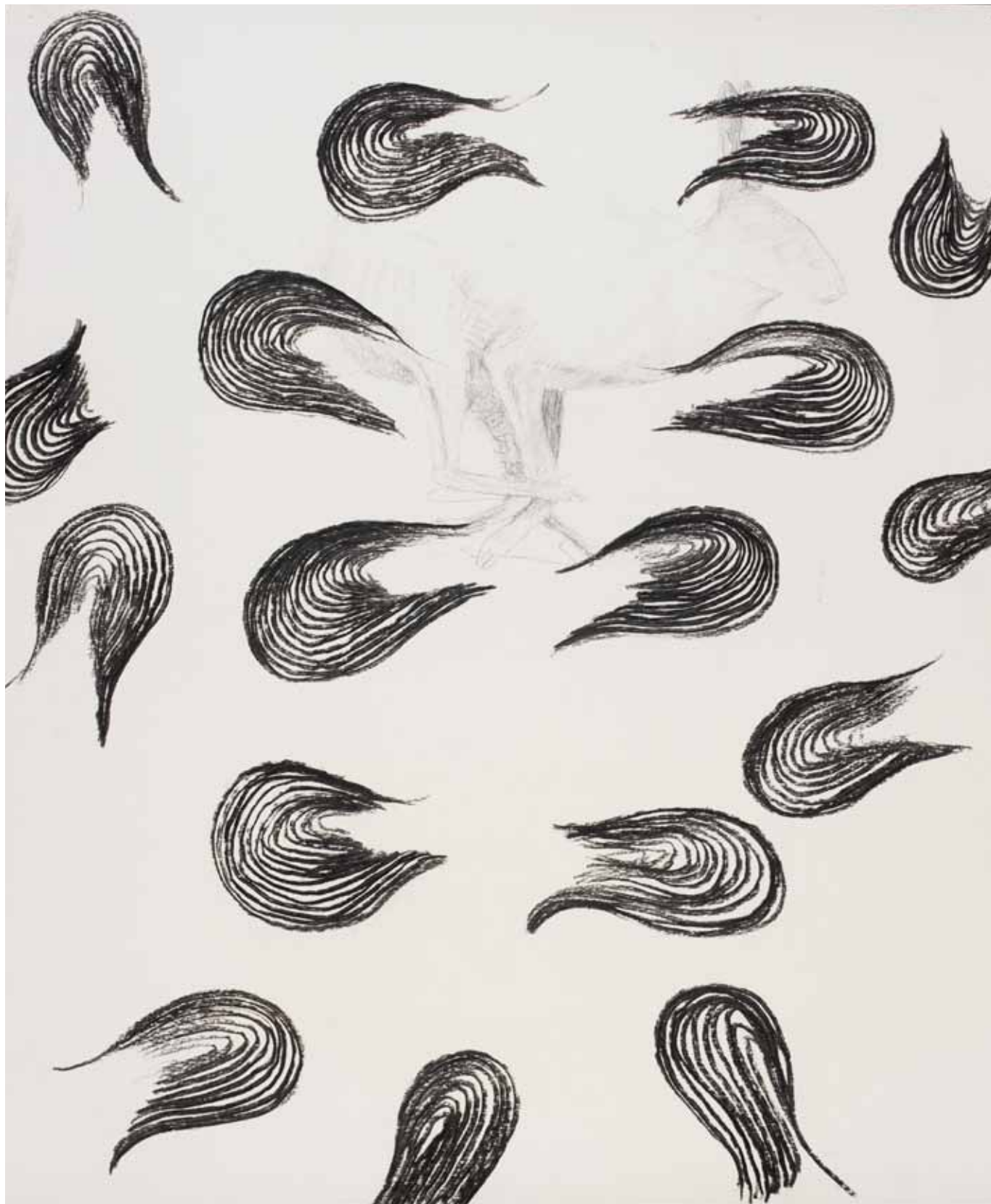
The Dutch edition won't be the end of *All About Drawing*. We've made up our minds to organize a European drawing

exhibition, and I'm looking forward to another close collaboration with Arno Kramer.

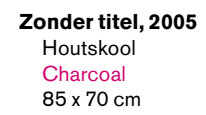

Zonder titel, 2005
Aquarel, houtskool
Watercolour, charcoal
85 x 70 cm

Zonder titel, 2004
Aquarel, houtskool
Watercolour, charcoal
43 x 51,6 cm

Zonder titel, 2005
Houtskool
Charcoal
85 x 70 cm

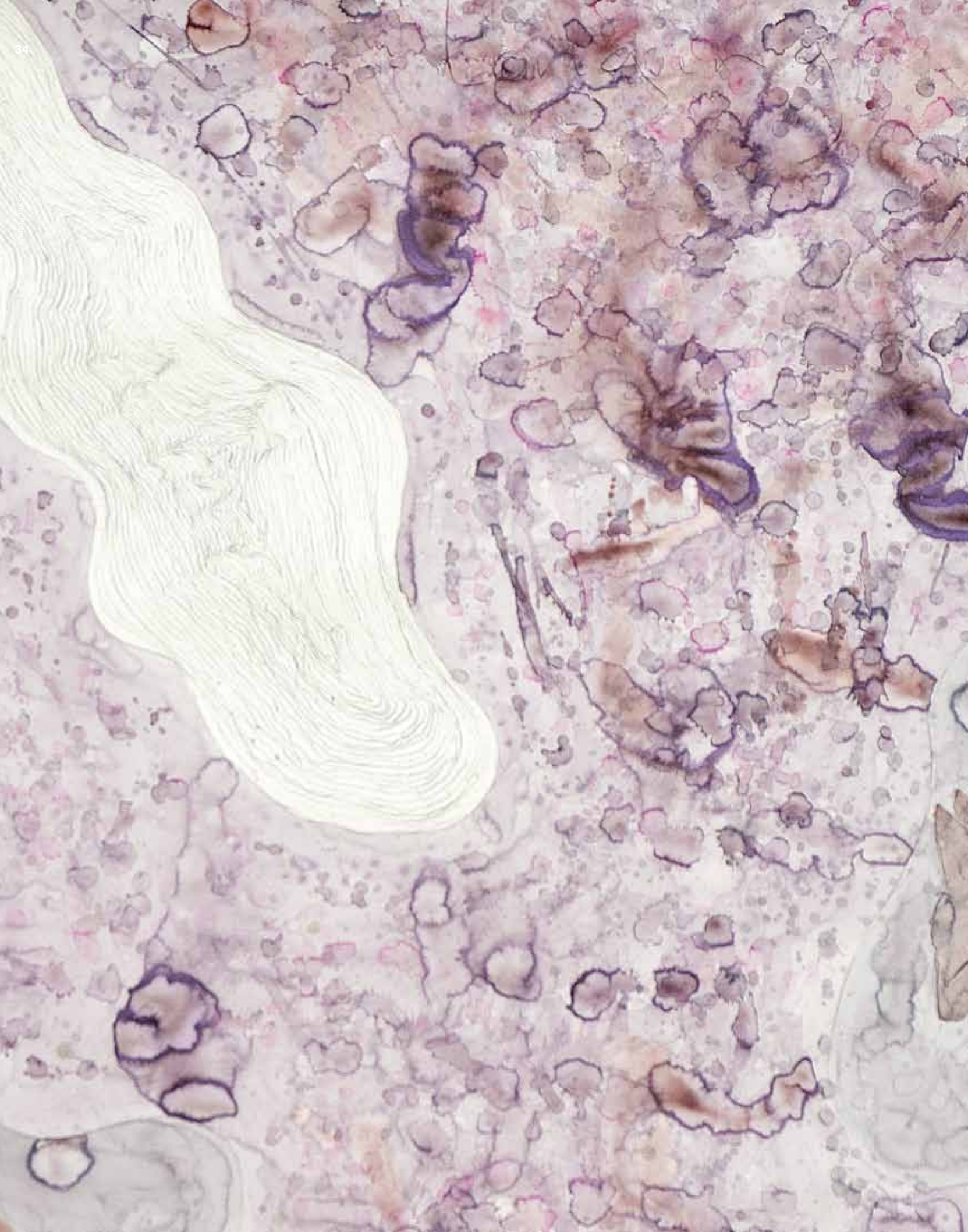
Zonder titel, 2006
Aquarel, houtskool
Watercolour, charcoal
51,6 x 43 cm

Zonder titel, 2006
Aquarel, houtskool
Watercolour, charcoal
51,6 x 43 cm

Over the Shadow, 2005
Aquarel, houtskool
Watercolour, charcoal
43 x 51,6 cm

Drawing

For Arno Kramer

On walls of the cave,
Stones of the grave,
On bridges and blackboards,
Prison and palace walls,
We make our mark;
a brief tail-light flicker
– on-off, on-out –
in the dark.

A summer's flight that's all.
Line of leaving; line of return;
Hesitant line; path of desire;
Cut through the park –
Somewhere between Spring
and Fall – that's all.

John Brown

Zonder titel, 2006

Aquarel, houtskool
Watercolour, charcoal
43 x 51,6 cm
Privé collectie
Private collection

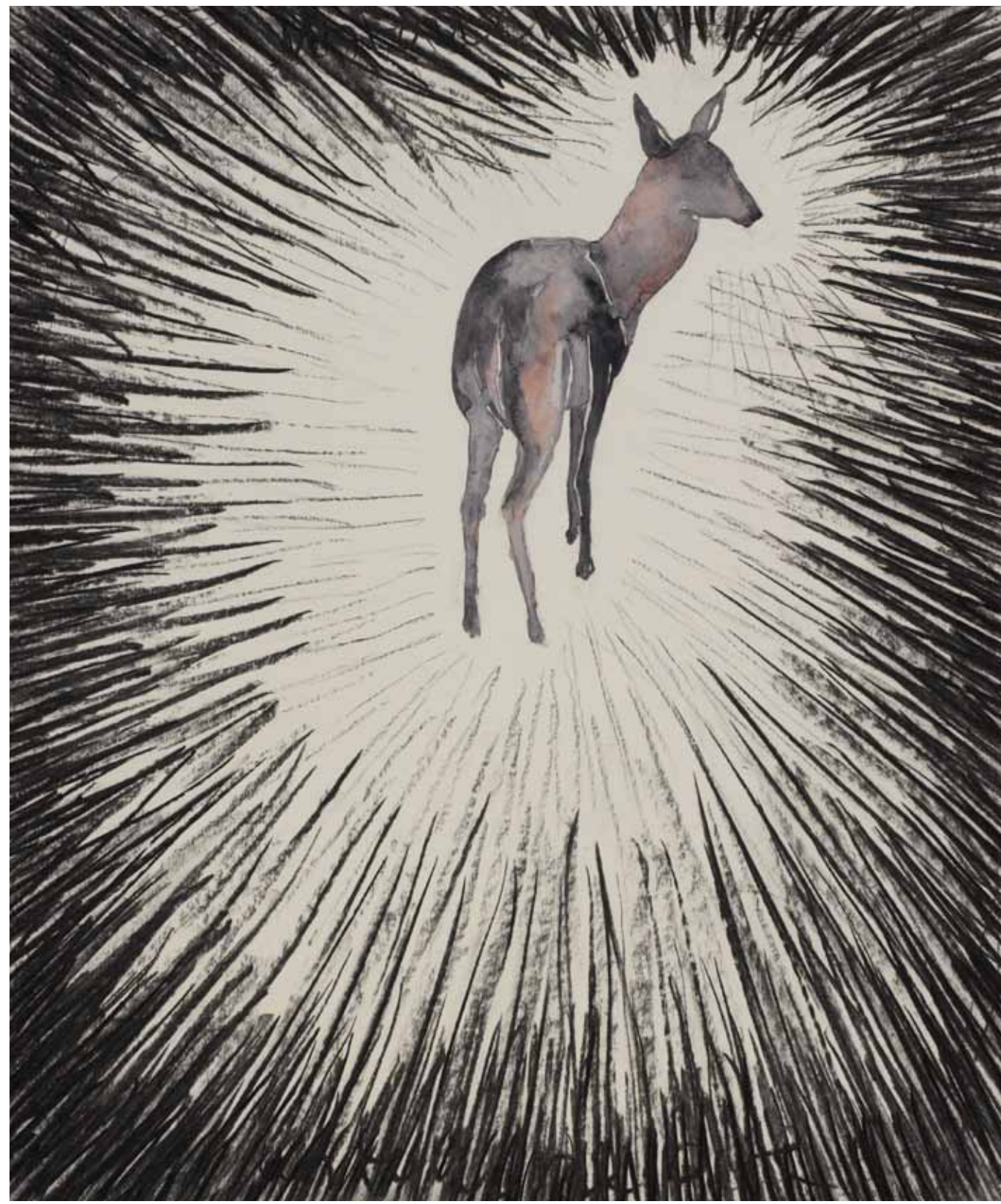
Zonder titel, 2006

Aquarel, houtskool
Watercolour, charcoal
51,6 x 43 cm

Zonder titel, 2006
 Aquarel, houtskool
 Watercolour, charcoal
 51,6 x 43 cm
 Collectie Limerick City Gallery of Art, Limerick, Ierland
 Collection Limerick City Gallery of Art, Limerick, Ireland

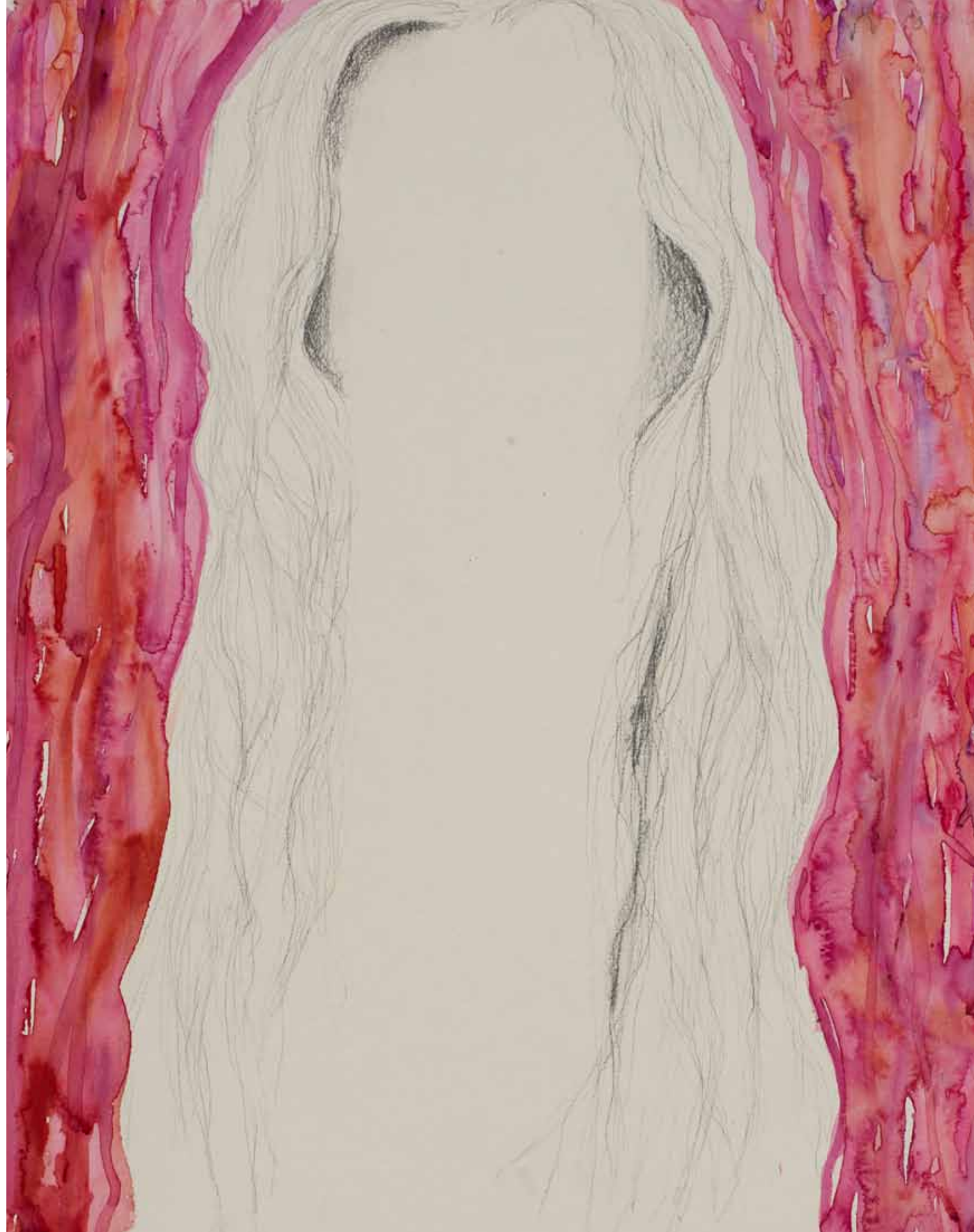

Zonder titel, 2006
 Aquarel, houtskool
 Watercolour, charcoal
 51,6 x 43 cm
 Privé collectie
 Private collection

Zonder titel, 2006

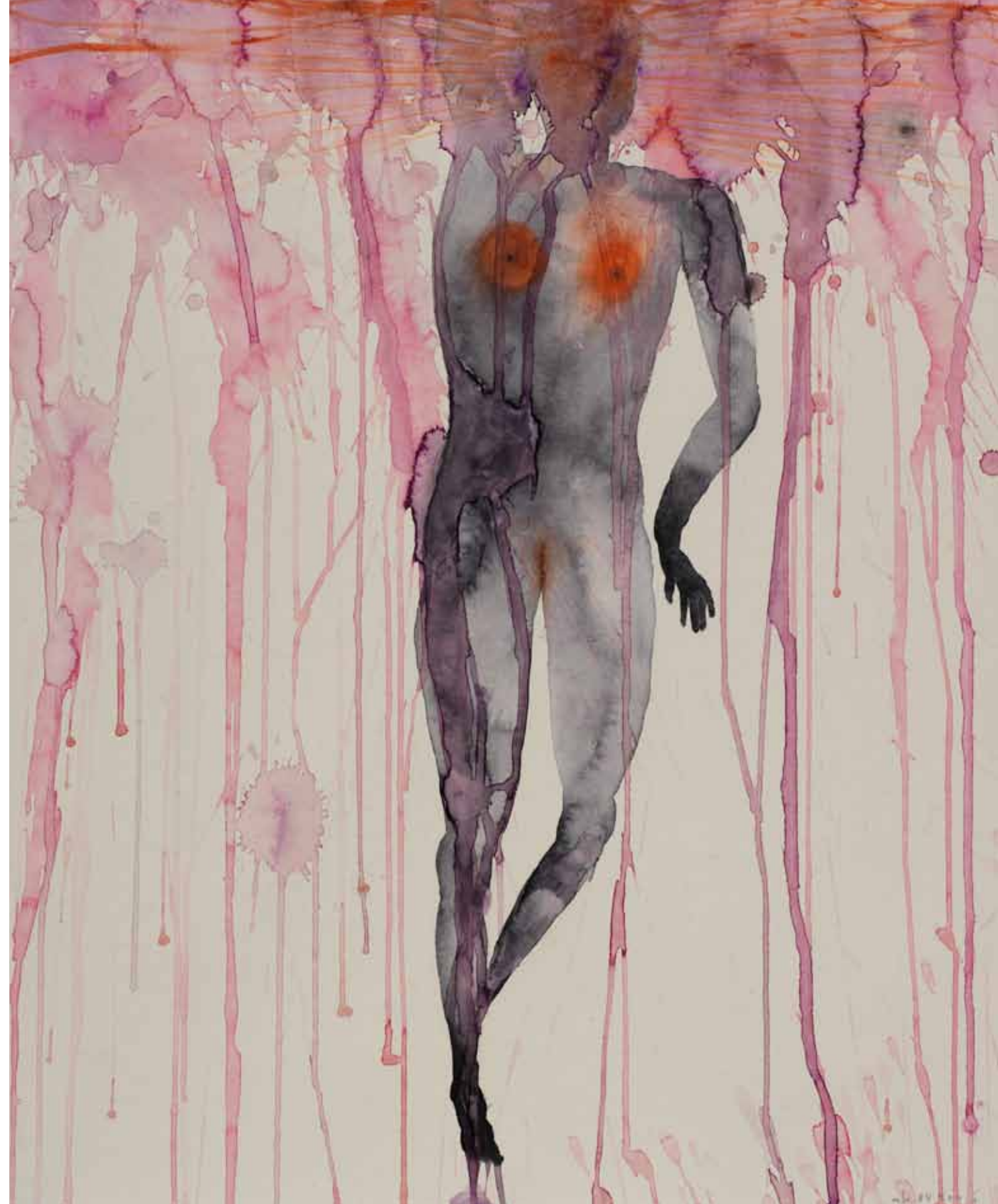
Aquarel, houtskool
Watercolour, charcoal

51,6 x 43 cm

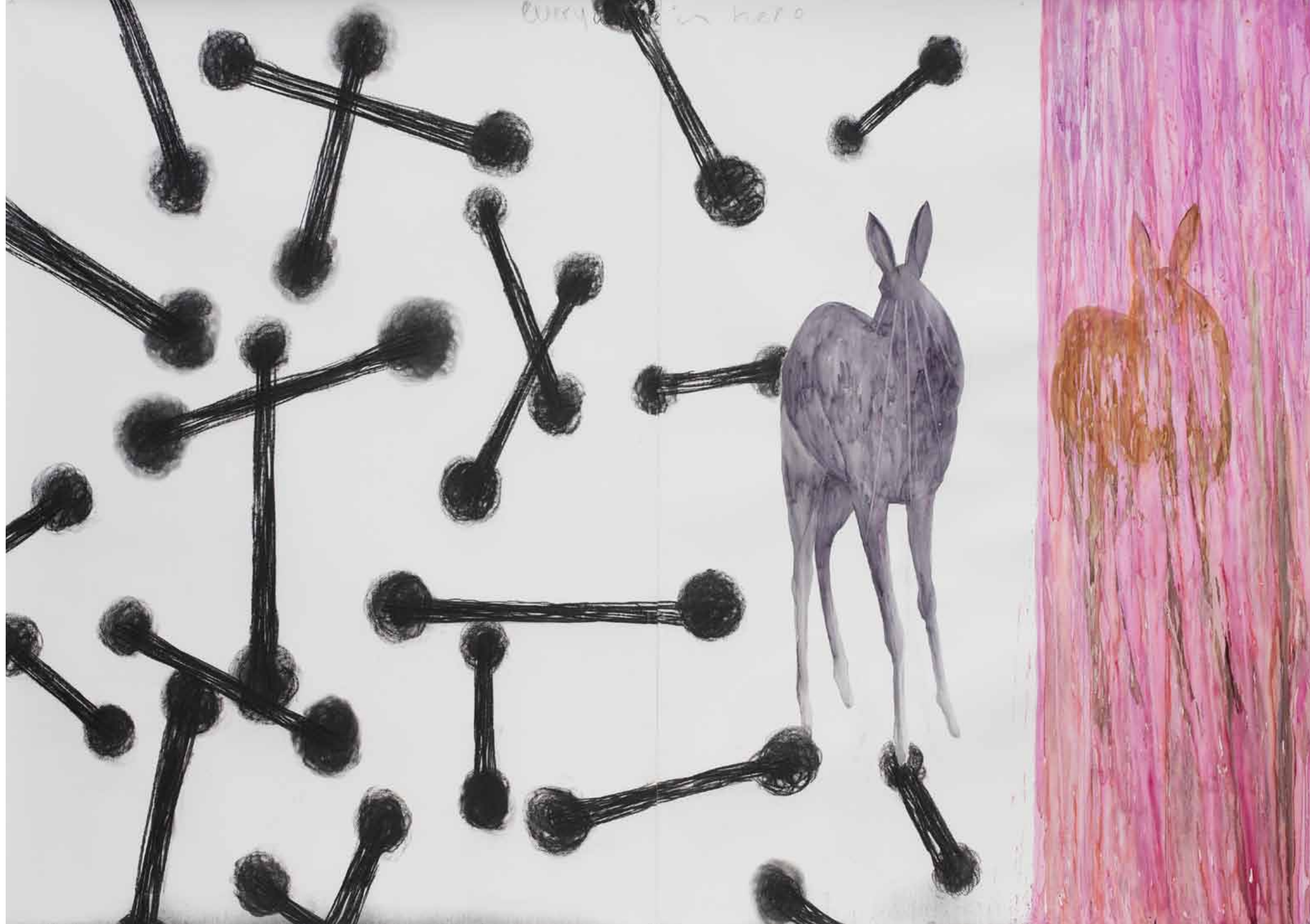
From landscape, 2004

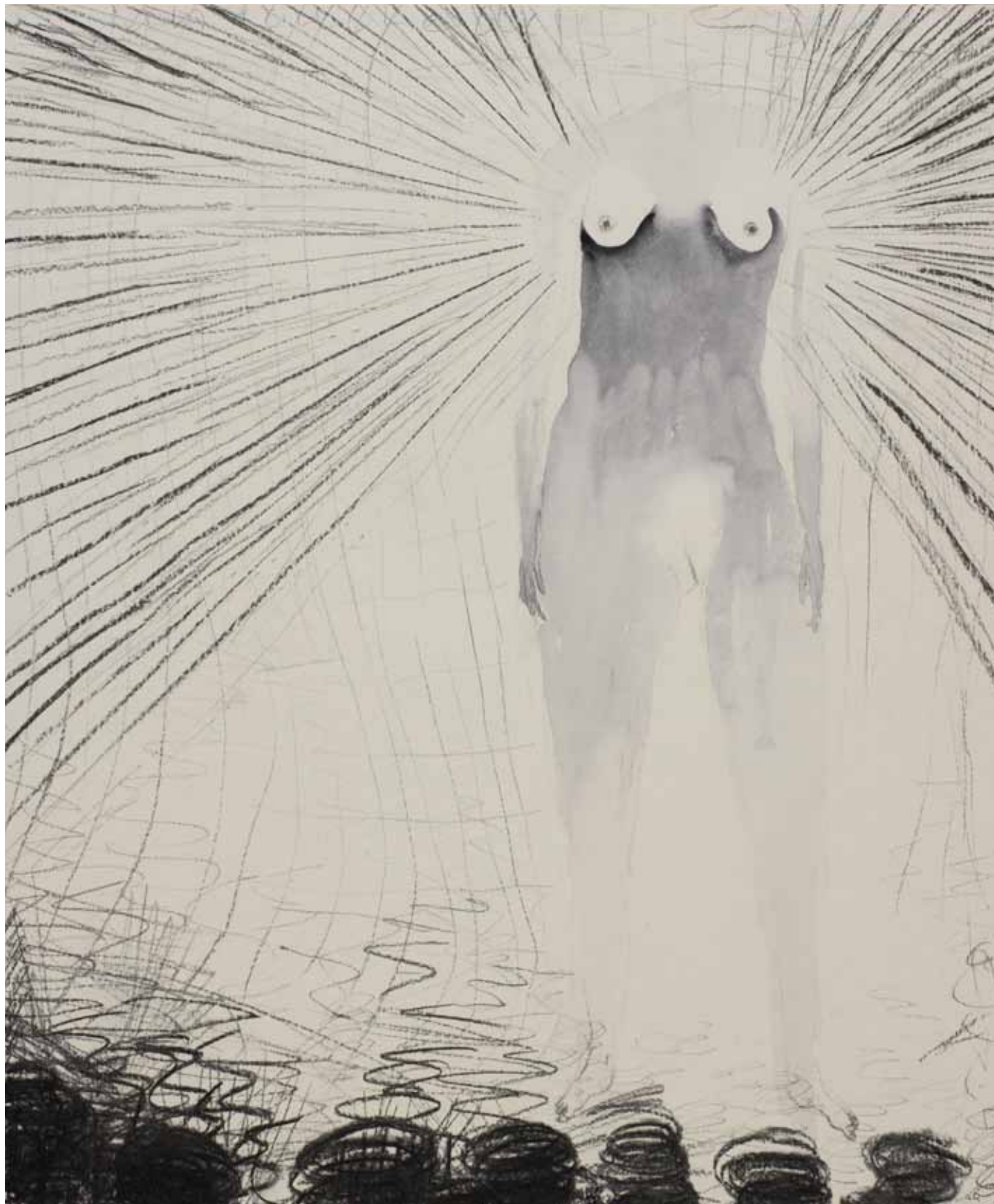
Aquarel, houtskool, potlood, pastel
 Watercolour, charcoal, pencil, pastel
 151,5 x 379 cm

Zonder titel, 2006

Aquarel, houtskool, pastel
 Watercolour, charcoal, pastel
 51,6 x 43 cm
 Privé collectie
 Private collection

Dubbelstroom, 2007
Aquarel, houtskool
Watercolour, charcoal
215 x 304 cm

Zonder titel, 2007
Aquarel, houtskool
Watercolour, charcoal
51,6 x 43 cm

Séan Kissane

Resonanties

*That quick unburdening, backbreak's truest payback,
A letting go which will not come again.
Or it will, once. And for all.*

Seamus Heaney

Human Chain (2011)

Arno Kramer kwam midden jaren negentig voor het eerst naar Ierland. Hij verbleef in County Kerry, in het Cill Rialaig artists' retreat, en daar zag ik zijn werk voor het eerst. Zijn tijd in Kerry beschrijft hij als een beginpunt¹. Hij was bezig met een reeks tekeningen die gebaseerd waren op het vrouwelijk naakt. Maar het landschap van Kerry, de energie en de sfeer van de plek, brachten hem ertoe zijn voorstellingen te heroverwegen. Kramer werkte in zijn sobere atelier in het dorp Cill Rialaig, dat dateert van voor de Ierse hongersnood. Al snel kregen zijn dagen een eigen tempo en werkroutine. Iedere dag daalde hij af naar het plaatselijke postkantoor – Main's shop – waar hij enkele basisbenodigdheden kocht: een halve liter melk, een brood, wat aardappels en *The Irish Times*. Cill Rialaig was in de jaren negentig bewust niet van internet- of telefoonverbindingen voorzien en dus opzettelijk afgesloten van de rest van de wereld. Dit legde de bewoners een ongekennde afzondering op. Arno Kramer kocht de krant om in verbinding te blijven met de buitenwereld, maar op een zekere dag had

Resonances

*That quick unburdening, backbreak's truest payback,
A letting go which will not come again.
Or it will, once. And for all.*

Seamus Heaney

Human Chain (2011)

Arno Kramer first came to Ireland in the mid-1990s. He came to stay in Co. Kerry at the Cill Rialaig artists' retreat and that is where I first saw his work. He describes his time in Kerry as a point of departure¹. He had been engaged in creating a series of drawings based on

the female nude but the landscape of Kerry, the energy and mood of the place made him re-evaluate his image making. Working from his cell-like studio in the pre-famine village of Cill Rialaig, his days soon developed a pace of their own and a working routine. Every day he

¹ Aantekeningen zijn afkomstig uit een gesprek met de kunstenaar, december 2013.

¹ Notes are drawn from a conversation with the Artist, December 2013.

dit een onverwacht gevolg. Hij sloeg de krant open en zag een foto van een jurk in een winkelatalage ergens op het Ierse platteland. Het was een communiejurk, wit en maagdelijk, die deed denken aan rituelen en overgangsrites, als de jurk van een debutante of een bruid in het klein. Een onmiddellijk besef drong zich aan Kramer op, een schok van herkenning. Zoals het ‘punctum’ dat Roland Barthes beschrijft, waarbij de toeschouwer door een bepaald element in de foto wordt geraakt en aan het denken gezet.

In *Camera Lucida: Reflections on Photography* (1981, Hill and Wang, New York) maakt Barthes een onderscheid tussen de letterlijke betekenis van een foto, wat hij het ‘studium’ noemt, en de volledig persoonlijke reactie daarop van een individu, wat hij het ‘punctum’ noemt. Dit is een geschikt uitgangspunt voor een bespreking van Arno Kramers werk, aangezien in zijn tekeningen veel van die reacties besloten liggen. Bij het zien van de foto van de communiejurk beseftte de kunstenaar dat hij met het aanbrengen van sluiers en lagen over het naakte vrouwenlichaam wellicht andere krachtige universaliteiten kon overbrengen, dat kleding zowel een letterlijke als een metaforische laag was. Het beeld van een communiejurk is doorgaans gekoppeld aan een jong meisje; men denkt in Ierland dan aan schilderijen als *Procession with Lilies* (1984-85) van Louis Le Brocquy (1916-2012). Doordat alle details van de afgebeelde personen subtiel zijn verwijderd,

would pause to make his way down to the local post office – Main’s shop – where he would buy some essentials: a pint of milk, a loaf of bread, some potatoes and the Irish Times newspaper. Being deliberately without internet or phone signal at that time in the 90s, Cill Rialaig was self-consciously cut off from the world – imposing an unfamiliar isolation on its inhabitants. Arno Kramer would buy the newspaper in order to remain connected to the outside world, but one particular day this had an unexpected consequence. He opened

the paper and saw a photograph of a dress displayed in a shop window somewhere in rural Ireland. It was a dress for a girl’s First Holy Communion: white, virginal, speaking of ritual and rites of passage like a debutante or wedding dress in miniature. Kramer had a moment of uncanny realisation, a shock of recognition. Like the ‘punctum’ described by Roland Barthes it is that ‘pinch’ which arrests the viewer when seeing a photograph that stops them in their tracks.

In his important text *Camera Lucida*:

Reflections on Photography (1981, Hill and Wang, New York), Barthes draws a distinction between the literal meaning of an image, which he calls the ‘studium’ and the entirely personal reaction of an individual viewer which he called the ‘punctum’. This is a very useful point of departure in a discussion of Arno Kramer’s work, as his drawings are littered with these moments.

In the case of the photograph of the communion dress, the artist realised that there might be ways of veiling and layering images of the female

Kathy Prendergast

body which could communicate other potent universalities outside of the nude, that clothing was both a literal layer and a metaphoric one. The image of the communion dress is one which is usually inhabited by a young girl; one thinks of paintings like Louis Le Brocquy’s (1916-2012) *Procession with Lilies* (1984-85). The subtle removal of the specific communicant transforms the image from one of an

² De tekeningen van Prendergast waren tentoongesteld in de Kerlin Gallery in Dublin waar Arno Kramer ze zag en overeenkomsten ervoer met zijn “jurk-tekeningen” die hij enkele jaren daarvoor had gemaakt. Toen hij in 2009 voor de Limerick City Gallery of Art curator was van *Into Irish Drawing* (een tentoonstelling van 22 Ierse kunstenaars waarbij de nadruk lag op tekenen) was Kathy Prendergast een van de geselecteerde kunstenaars.

is dit geen voorstelling van een individuele levensreis maar een meer algemene evaluatie van wat deze reis zou kunnen inhouden.

Die precieze vraag stelde de Ierse kunstenares Kathy Prendergast (geboren in 1958) toen zij in 2006 een reeks aquarellen tentoonstelde² die gebaseerd waren op foto’s van kinderen die hun eerste communie deden. De werken zijn uitgevoerd in sombere grijs- en blauwtinten en drukken een spookachtigheid uit die contrasteert met de veronderstelde leeftijd van de afgebeelde personen. In plaats van het creëren van een vreugdevol vastleggen van een spirituele reis, schijnen Prendergast’s tekeningen deze kinderen te willen bevriezen in een moment van eeuwigdurende overgang, gedoemd tot een eeuwige jeugd. Door het individu te verwijderen uit de voorstelling ontstaat een metafoor. De toeschouwer heeft niet langer te maken met een persoonlijk verhaal maar blijft stilstaan bij de implicaties van dit kostuum, deze metafoor; bij de vraag wat het in een bepaalde maatschappelijke of psychoseksuele context zou kunnen betekenen.

In de loop der jaren heeft Kramers visuele lexicon zich in veel richtingen uitgebreid. Het omvat dieren, landschappen, bomen of zelfs individuele gezichten. Telkens als een specifiek motief zijn ‘veld van beelden’ betreedt, spreekt hij erover met diezelfde verwondering en ontdekking - dat *punctum* van Barthes, dat zijn vondst begeleidde van de foto van de communiejurk.

individual’s journey through life, to a more general evaluation of what this journey might represent. The Irish artist Kathy Prendergast (born 1958) asked this precise question in 2006 when she exhibited² a series of watercolours based on found photographs of children making their First Holy Communion. Executed in sombre tones of grey and blue, they convey a ghostliness at odds with the presumed age of the subjects.

Instead of creating a joyful record of the beginning of a spiritual journey, Prendergast’s drawings seem to freeze these children in a moment of perpetual transition, doomed to an eternal childhood. This process of removing the individual from the image also serves to make a trope – the viewer no longer engages with a personal narrative, but rather pauses to consider the implications of what this costume, this

² Prendergast’s drawings were exhibited at the Kerlin Gallery Dublin where Arno Kramer saw them, and identified with the ‘dress drawings’ he had made some years earlier so when he curated *Into Irish Drawing* in 2009 for the Limerick City Gallery of Art (an overview of 22 Irish artist focussing on drawing) Kathy Prendergast was one of the selected artists.

Zonder titel, 2007
Aquarel, houtskool
Watercolour, charcoal
51,6 x 43 cm

‘Het moment van vertrekken’ van de haas dat vaak te zien is in zijn recentere werk, stamt wellicht eveneens uit de tijd die hij in Kerry doorbracht. Hazen staan bekend om hun schuwheid, maar iedere ochtend kwam er buiten bij zijn cottage in Cill Rialaig een haas die in de zon ging zitten. Arno Kramer en zijn vrouw Rineke begroetten de haas en zeiden: ‘Good Morning Barry’, als eerbetoon aan de Brits/Ierse kunstenaar Barry Flanagan (1941-2009) en de centrale rol van de haas in diens werk. In zijn recente belangrijke opdracht voor het Musée de la Chasse et de la Nature in Parijs, een ‘site-specific’ tekeningeninstallatie, tentoongesteld van april 2013 tot maart 2014, werden hazen naast andere dieren gepresenteerd. Behalve met onze huisdieren voelen wij mensen maar zelden een band met dieren zoals we die kunnen voelen met een afgebeelde persoon. Maar wanneer dieren zijn afgebeeld op de muren van een museum dat gewijd is aan de jacht, begint de toeschouwer onmiddellijk de relatie te overdenken tussen dieren en mensen en hoe, afhankelijk van het uitgangspunt, die relatie wreed of innig kan worden. We zien dat het dier, net als de communiejurk, een metafoor of een zinnebeeld wordt voor iets anders. In plaats van een individueel dier voor te stellen, staat de haas of het prooidier voor onze interactie met de natuur of het milieu. Zo komen bredere thema’s aan bod bij het duiden van Arno Kramers werk. Een ander lers beeld dat te vinden is in Kramers serie *Zur Zeit* is het donkere silhouet van een industrieel gebouw.

Barry Flanagan

trope, might mean in a social or psycho-sexual context.

Over the years, Kramer's visual lexicon has expanded in many directions to encompass animals, landscapes, trees, or even individual faces. Each time a specific motif enters his field of vision, he speaks of it with that same sense of wonder and discovery – that moment of Barthesian ‘punctum’ which accompanied his finding of the image of the communion dress.

The point of departure for the hare that is often found in his more recent work

might also date to his time in Kerry.

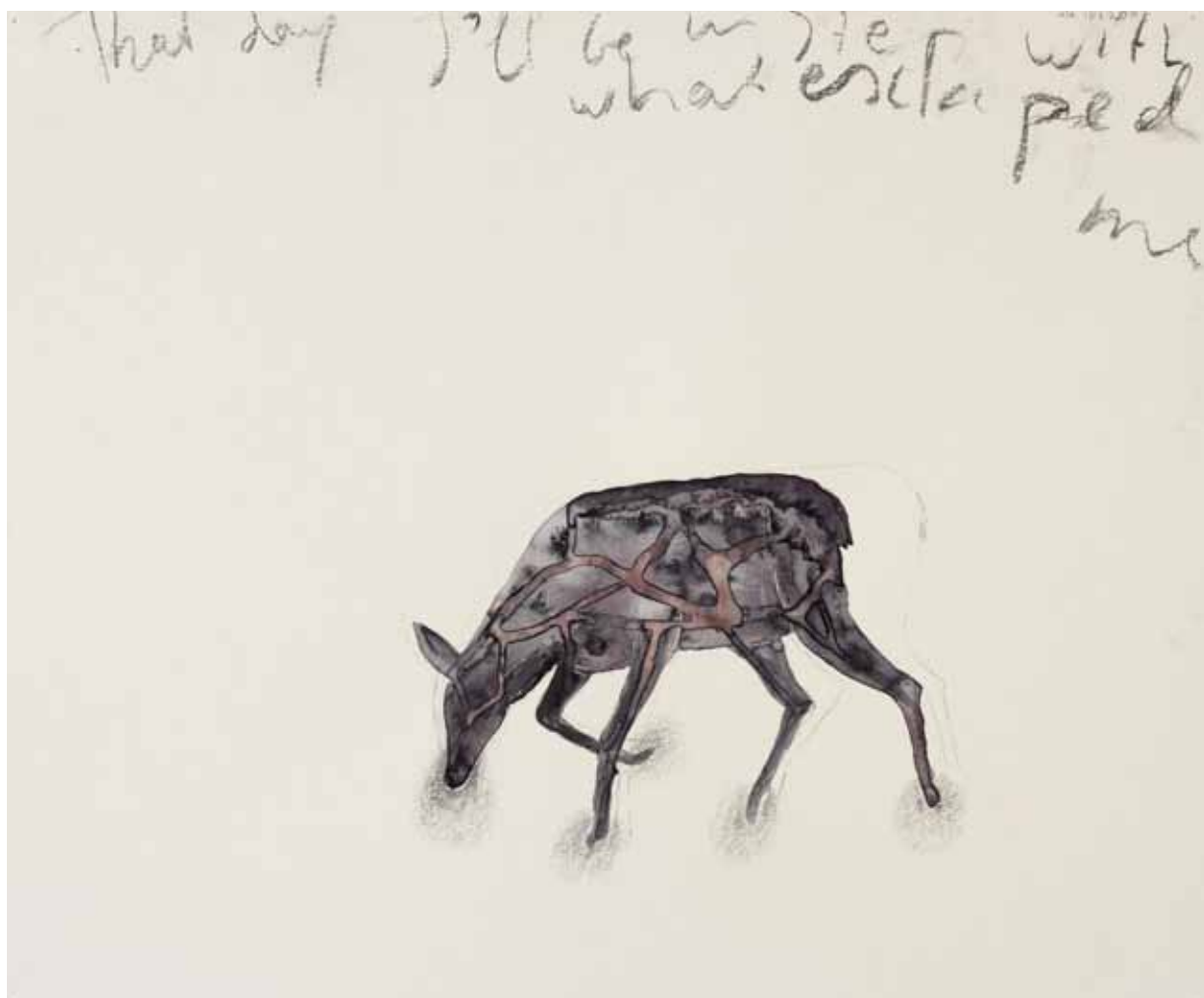
Hares are famously shy of humans, but each morning a hare would come and sit in the sun outside his cottage at Cill Rialaig. Kramer and his wife Rineke would salute the hare and say, “Good Morning Barry” in acknowledgement of the British/Irish artist Barry Flanagan (1941-2009) and the central place that the hare occupies in his work.

For his recent important commission at the Musée de la Chasse in Paris, a site-specific drawing installation exhibited from 2013 to 2014, hares

were represented alongside other game animals. Aside from our pets, we as humans rarely engage with animals as we might with the portrait of a person, and in their situation on the walls of a museum dedicated to hunting, the viewer immediately begins to consider the relationship between animals and humans and how that can become a cruel or engaging one – depending on their point of view. We can see that like the communion dress, the animal becomes a trope or a signifier for something else. Rather than

Zonder titel, 2007

Aquarel, houtskool, potlood
 Watercolour, charcoal, pencil
 43 x 51,6 cm
 Privé collectie
 Private collection

Het kan niet worden geïdentificeerd maar de toeschouwer is zich onmiddellijk bewust van een gevoel van onheil en angst. Doordat het naast lichtere tekeningen wordt getoond, veroorzaakt het een onderbreking of stemmingswisseling binnen de bredere reeks van tentoongestelde werken. Het gebouw is gebaseerd op een industrieel complex bij de grens tussen de Republiek Ierland en Noord-Ierland. Kramer was in Portadown uitgenodigd als tentoonstellingscurator om eigen werk tentoon te stellen. De stad ligt in een deel van Noord-Ierland dat berucht is vanwege de aanhoudende bittere interne conflicten. Ondanks het Goede Vrijdag-akkoord, het officiële staakt-het-vuren en het buiten gebruik stellen van wapens, ontstaan ieder jaar in juli tijdens het zogenoemde 'marching season' hevige botsingen tussen de loyalistische en nationalistische inwoners van de stad. Ook de route die de plaatselijke katholieke kinderen naar school afleggen is een strijdpunt, en kinderen van amper zes worden onderworpen aan racistische en seksuele beledigingen. Zelfs in rustige perioden is het lastig om deze stad te bezoeken zonder de spanningen te voelen die schuilgaan achter de meest alledaagse bezigheden. Een ontvankelijke kunstenaar die er een tentoonstelling voorbereidt kon zich er onmogelijk aan onttrekken. Kramer worstelde met het probleem hoe iets van de sfeer van de omgeving over te brengen zonder te beschrijvend te worden. Het verlaten industriële gebouw en de contouren van donkere straten in

representing an individual animal, the hare or game animal becomes equated with ways of seeing our interaction with nature or the environment, bringing wider themes into play as we read Arno Kramer's work.

Another Irish image to be found in Kramer's series *Zur Zeit* is the dark silhouette of an industrial building. It cannot be identified but the viewer is immediately aware of a sense of foreboding or anxiety that accompanies it. Shown alongside lighter drawings it creates a pause or lingering change

of mood within the wider series of exhibited works. The building for the source image is in an industrial complex in a town on the border between the Republic and Northern Ireland. Kramer had been invited to both exhibit and curate exhibitions in the town of Portadown in a part of Northern Ireland infamous for its ongoing bitter internecine conflicts. Despite the Good Friday Agreement and the official ceasefire and decommissioning of weapons, every July during what is known as 'marching season', violent

clashes occur between the loyalist and nationalist residents of the town. More cruelly the route which local Catholic children take to school is also contested and children as young as six-years-old are subjected to racial and sexual taunts and abuse. Even during quiet periods it is difficult to visit this town and not be aware of the tension that underlies the simplest of activities; for a perceptive artist preparing an exhibition in the area it was impossible. Kramer grappled with the problem of how to convey some of the

Zonder titel, 2008
 Aquarel, houtskool
 Watercolour, charcoal
 43 x 51,6 cm

andere tekeningen stelden hem hiertoe in staat. We weten allemaal hoe het is om 's nachts alleen door een lege stad te lopen. Er heerst altijd een gevoel van dreigend gevaar, hoe irrationeel die angst ook mag zijn. Het is als in een 'film noir', of een televisiedrama – voetstappen in de verte verkondigen gevaar en onheil. De kunstenaar heeft dit gevoel treffend weten samen te vatten in dit ene silhouet – een eenvoudig gebouw dat ook hier weer een metafoor wordt om sfeer en standpunt weer te geven. De verschillen tussen het landschap van Cill Rialaig en Portadown zijn enorm. Arno Kramers relatie met Ierland omvat een wijds spectrum, van de woeste, onbewoonde omgeving van Kerry tot de donkere, stedelijke omgeving van Noord-Ierland. Kramers tekeningen fungeren als een soort visueel dagboek. Hij stelt zichzelf ten doel een tekening binnen één dag te voltooien om zo de energie, de spanning en de sfeer van die dag in de tekening te behouden. De meeste worden weggegooid, maar de tekeningen die worden bewaard bevatten samen de vele verschillende emoties die gedurende een jaar worden doorgemaakt. Op die manier staan de contrasterende beelden van een donker, industrieel complex met de speelse voorstelling van een haas en het doorschijnende weefsel van een jurk ieder voor zich voor verschillende gemoedstoestanden. Deze emotionele complexiteit wordt benadrukt door een aantal portretten van een jonge man die Arno Kramer in zijn werk heeft opgenomen. De man

mood of this place without becoming overly descriptive, and this desolate industrial building and silhouettes of dark streets in other drawings, served his purpose well. We are all familiar with walking alone through empty urban landscapes at night. There is always a sense of some lingering danger, no matter how irrational that fear may be. It is the stuff of 'film noir', or television drama – footsteps heard in the distance announce menace and threat. The artist skilfully condensed some of this temperament into this one silhouette –

a simple building again becoming like a trope to express mood and attitude. That the landscapes of Cill Rialaig and Portadown could not be more different cannot be overstated. From the wild, free uninhabited spaces of Kerry to the dark urban spaces of Northern Ireland, Arno Kramer's relationship with Ireland encompasses the widest of contexts. Kramer's drawings function as a kind of visual diary, it is his goal to complete a drawing in a day in order to hold onto the energy, the tension in a drawing and sensation which that day held.

heeft enigszins tere, androgyne trekken en zijn afbeelding heeft een bijzondere herkomst. Kramer beschrijft de vondst van een reeks portretfoto's van deze man die leed aan een geestesstoornis. De fotograaf had de man tijdens verschillende fases van zijn ziekte gefotografeerd in een poging iets van het lijden of de extase van de patiënt vast te leggen. Kramer werd geraakt door de sensitiviteit van de foto's en op basis van de portretten begon hij tekeningen te maken. Over deze tekeningen werden abstracte patronen gelegd, of ze werden als collage opgenomen in andere tekeningen. Het specifieke portret van de psychische toestand van deze man gecombineerd met het feit dat deze tekeningen tevens fungeren als dagboek van de kunstenaar, maakt duidelijk dat iedere tekening een amalgaam is van het individuele en het algemene. Door er steeds naar te streven ook het universele of collectieve te integreren in zijn voorstelling probeert Kramer te vermijden dat zijn tekeningen te introspectief worden.

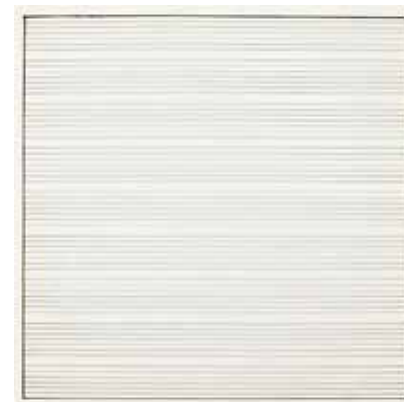
Deze zoektocht naar het universele wordt gekarakteriseerd door de vele abstracte vormen die in deze werken te vinden zijn. De tekeningen bevatten doorgaans een combinatie van figuratieve en meer abstracte of intuïtieve elementen. Soms is dit op één vel papier, dan weer wordt een eerder weggelegde voorstelling uitgeknipt en in een nieuw werk geplakt. Sommige voorstellingen vullen vrijwel het hele vel, andere zijn luchtiger en laten meer ruimte. Arno Kramer werkt in series waarbij hij tegelijkertijd meerdere

While most are discarded, those which are collected together embrace the many diverse emotions lived over the course of a year. As such it is important to consider that the juxtaposition of a dark industrial complex with the playful image of a hare, and the gauzy transparent fabric of a dress, each speak of assorted states of mind. This emotional complexity is emphasised by Arno Kramer's inclusion of a number of portraits of a young man. While this man has somewhat delicate, androgynous features his image was derived from

a particular source. Kramer describes finding a series of photographic portraits made of this man who was suffering from an emotional disorder. The photographer had taken the man's photograph at different stages of his illness endeavouring to capture some of the anguish or ecstasy endured by the subject. Kramer found himself touched by the sensitivity of the photographs and began to make drawings after the portraits. These drawings were overlaid with abstract patterns, or collaged like cameos into other drawings.

The combination of the specific portrait of this man's psychological condition with the fact that these drawings also function as the artist's diary demonstrate that each drawing becomes an amalgam of the individual and the general. Kramer constantly tries to ensure that his drawings do not become excessively introspective, but instead repeatedly attempts to integrate the universal or collective into the image.

This search for the universal is typified by the many abstractions found within

Agnes Martin

these images. As a rule one finds combinations of figurative and more abstract or intuitive components within each drawing. Sometimes these are done on one sheet, at other times a previously discarded image will be cut out and collaged onto a new image. Some images are denser than others having little of the page left unworked, others are lighter containing more room to breathe. Arno Kramer works in series with more than one drawing being made at a time. As each new drawing is finished, it is placed on the

tekeningen onder handen heeft. Iedere voltooide tekening wordt naast de andere werken aan de muur gehangen. Steeds weer verandert Kramer de volgorde van de tekeningen. Hiermee creëert hij een visueel en gevoelsmatig ritme. Zowel binnen de afzonderlijke tekeningen als in de bredere presentatie in blokken op de muur zoekt hij een visuele spanning.

We hebben al gezien dat de figuratieve elementen zoals de jurk, het portret, de haas of het gebouw ieder als drager van emotie kunnen fungeren. Hetzelfde kan worden gezegd over de abstractere delen van de tekening. Arno Kramer maakt vaak gebruik van een eenvoudig raster waarop andere elementen worden gelegd. Dit doet denken aan het werk van Agnes Martin (1912-2004). Martins werk bestaat altijd uit eenvoudige lijnen en rasters op papier of doek. In eerste instantie kunnen ze kil, mathematisch of theoretisch aandoen, maar het zijn uiterst menselijke werken. Een mensenhand kan opmerkelijke dingen doen en een ongelooflijke nauwkeurigheid bereiken. Maar de hand is niet onfeilbaar, geen machine. Wie Martins tekeningen nader bekijkt, ziet meerdere fouten waar haar hand licht trilde. Dit is nog duidelijker te zien op haar doeken, waar de oneffenheden in het geweven materiaal het onmogelijk maken de lijn nauwkeurig door te trekken. Bij het bekijken van deze werken bekruipt ons het gevoel van de vergeefsheid van de exercitie – dat deze tot falen gedoemd is en

wall alongside the other works. Kramer repeatedly rearranges the order of the drawings creating a visual and sensual pace. Both in the individual drawings and the wider presentation in blocks on the wall, he is searching for a certain visual tension. While we have already seen how the figurative elements such as the dress, or portrait, hare or building can each function as vessels to contain emotion, the same can be said for the more abstract parts of the drawing. Arno Kramer often makes use of a simple

grid onto which other elements are laid that calls to mind the work of Agnes Martin (1912-2004). Martin's work is always comprised of simple lines or grids on paper or canvas. At first glance they might seem cold, mathematical or theoretical, but these are deeply human works. The human hand can do many remarkable things and achieve incredible accuracy, but it is also fallible – it is not a machine. Closer inspection of Martin's drawings reveals numerous mistakes where her hand has shaken a little. This is even more apparent with

Zonder titel, 2007

Aquarel, houtskool, potlood
Watercolour, charcoal, pencil
43 x 51,6 cm
Collectie Jeanne en Arnoud Braat
Collectie Jeanne en Arnoud Braat

Louise Bourgeois
Collectie Kramer Marsman

her canvases where the weaving of the canvas leaves behind small bumps which prevent the accurate following of the line. Viewing these works, one is left with the sense of the futility of the exercise – of the impossibility of any other result than failure, and therein lies their beauty and power. Martin's grids might be simple to complete, but the inevitability of failure somehow communicates the torment of all artists as they grapple with their subject – always on the knife-edge of overworking their piece, of killing a work that is *almost* perfect.

Arno Kramer speaks of this failure as being a fundamental part of his working process. As already noted he attempts to complete a drawing in one day so the work undergoes relentless editing and removal. While the artist reserves the possibility that elements of a failed drawing might be integrated through collage into a new work, he must live with the persistent anxiety that each new drawing just might not be good enough. Like writer's block an artist can enter phases when nothing seems to be happening in the studio,

like a self-fulfilling prophesy this apprehension communicates itself into the work making it harder and harder to complete. Examining other abstract elements of Kramer's drawings one can see that some are more fluid than others, some lines in fact are jagged – raggy, even fretful. An artist that Arno Kramer speaks highly of is Louise Bourgeois (1911-2010). Bourgeois lived to be nearly one-hundred years old, and in her later years suffered from insomnia. She would rise from her bed in the middle of the night and walk

daarin schuilt hun schoonheid en kracht. Martins rasters mogen dan eenvoudig te voltooien zijn, het onvermijdbare falen vertelt ons iets over de kwelling van iedere kunstenaar die worstelt met zijn onderwerp – altijd op het scherpst van de snede van een teveel doorwerkt deel, of het kapot maken van een werk dat *bijna* perfect is. Arno Kramer noemt dit falen een fundamenteel onderdeel van zijn werkproces. Zoals vermeld probeert hij een tekening binnen één dag te voltooien, waarbij eindeloos veranderingen worden aangebracht en onderdelen worden verwijderd. Al behoudt de kunstenaar de mogelijkheid elementen van een mislukte tekening als collage te integreren in nieuw werk, hij moet leven met de voortdurende angst dat iedere nieuwe tekening misschien niet goed genoeg is. Zoals bij een writer's block kan een beeldend kunstenaar periodes doormaken waarin er niets lijkt te gebeuren in het atelier, slaat deze vrees als een selffulfilling prophecy over op het werk, waardoor het steeds moeilijker te voltooien wordt. Wanneer we andere abstracte elementen van Kramers tekeningen bestuderen, zien we dat sommige vloeiender zijn dan andere, sommige lijnen zijn gekarteld, grillig, soms zelfs weerspanning. Een kunstenaar van wie Arno Kramer hoog opgeeft is Louise Bourgeois (1911-2010). Bourgeois werd bijna honderd jaar en op latere leeftijd leed zij aan slapeloosheid. Zij stond dan midden in de nacht op en liep naar haar keuken, waar ze een rode of blauwe Bic-pen pakte en begon bladzij na

62 **bladzij te vullen met zigzaglijnen, concentrische cirkels, golfpatronen of niet te ontcijferen tekens. Gezamenlijk tentoongesteld hebben deze abstracte tekeningen een zenuwslopend effect. Als kijkt dat over een schoolbord krast, knagen ze zich een weg door het bewustzijn en laten de toeschouwer uitgeput achter.**

Men moet het vermogen van abstractie om vele vormen van psychische energie te omvatten niet onderschatten.

De grondslag van Kramers werk is het oproepen van een spanning tussen de eenvoudiger te duiden figuratieve elementen en de puur abstracte onderdelen die op verschillende manieren een intuïtieve emotie overbrengen. Hij verzamelt uiteenlopende beelden die een diepe persoonlijke betekenis voor hem herbergen, ontdoet ze van hun specifieke karakter en verandert ze in metaforen. Vervolgens worden daar abstractere tekeningen overheen geplaatst die desondanks een gevoel overbrengen. Net als het gedicht *Human Chain* van Seamus Heaney, dat Kramer vaak citeert, kan iedere voorstelling een paradoxale betekenis bevatten: *A letting go which will not come again. Or it will, once. And for all.*

down to her kitchen where she would take a Bic Biro in red or blue and begin to fill page after page with zig-zags, concentric circles, wave-like patterns or simply indecipherable marks. Exhibited together, these abstract drawings are nerve-wracking, like chalk screeching on a blackboard they scrape their way through one's conscious leaving one tattered and exhausted.

One should not underestimate the capacity for abstraction to contain many kinds of psychic energy, and Kramer's practice is fundamentally located within

the setting up of a tension between the more easily read figurative elements of his drawings, and the purely abstract parts which intuitively communicate emotion through different strategies. He accumulates a disparate set of images which hold deeply personal meanings for him and he then empties them of their specificities transforming them into tropes. These are then overlaid with more abstract drawings which nevertheless express sensation. Like Seamus Heaney's poem *Human Chain*, often quoted by Kramer, each

image can contain a paradoxical meaning: *A letting go which will not come again. Or it will, once. And for all.*

Zonder titel, 2007

Aquarel, houtskool, potlood
Watercolour, charcoal, pencil
43 x 51,6 cm

Over the Shadow, 2006
Aquarel, houtskool, potlood
Watercolour, charcoal, pencil
215 x 304 cm

Over the Shadow II, 2005
Aquarel, houtskool, potlood
Watercolour, charcoal, pencil
215 x 304 cm

Otherwhere, 2007

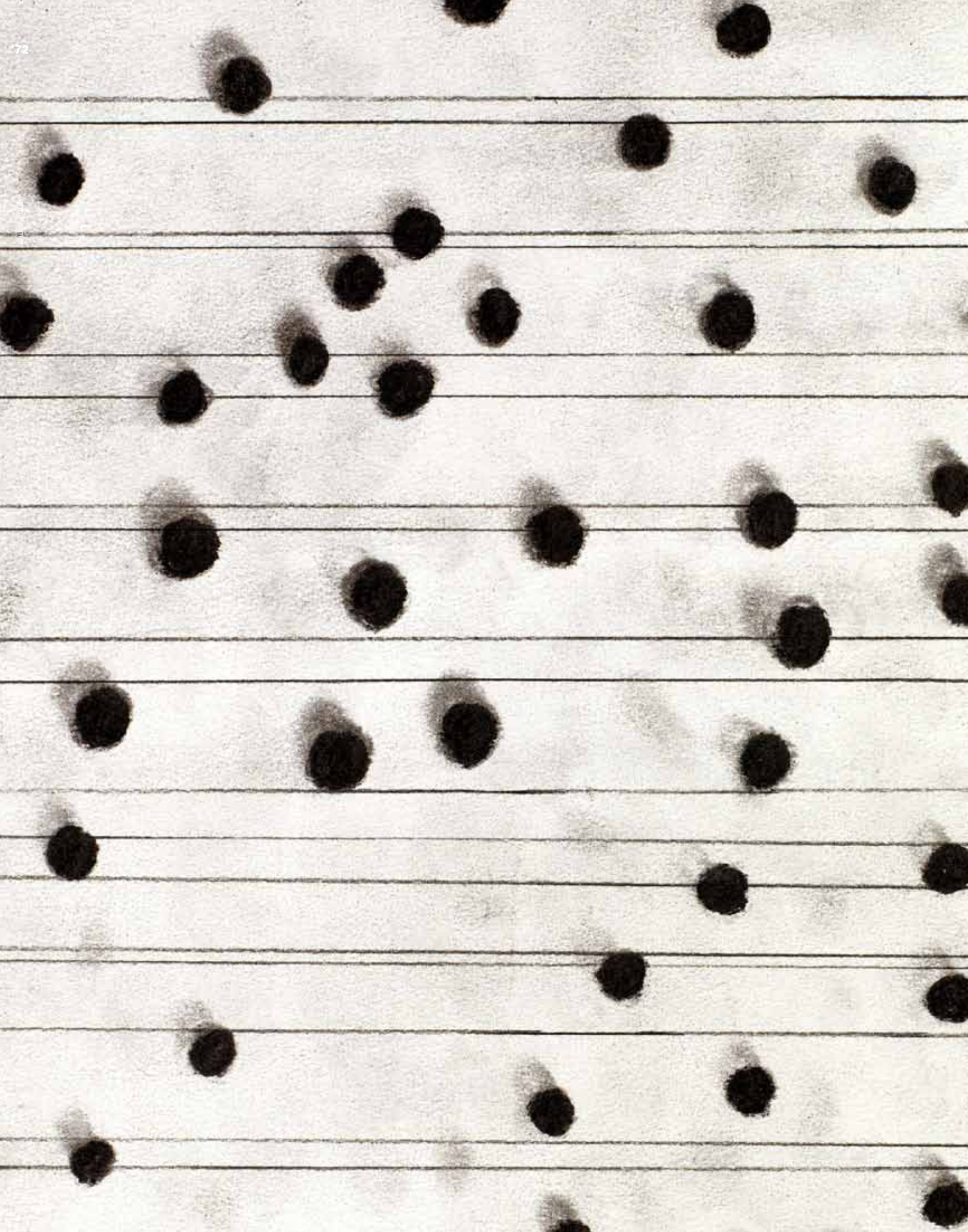
Aquarel, houtskool, potlood
Watercolour, charcoal, pencil
51,6 x 43 cm

Zonder titel, 2007

Aquarel, houtskool, potlood
Watercolour, charcoal, pencil
51,6 x 43 cm

And some time make the time to drive out west
Into County Clare, along the Flaggy Shore,
In September or October, when the wind
And the light are working off each other
So that the ocean on one side is wild
With foam and glitter, and inland among stones
The surface of a slate-grey lake is lit
By the earthed lightning of a flock of swans,
Their feathers roughed and ruffling, white on white,
Their fully grown headstrong-looking heads
Tucked or cresting or busy underwater.
Useless to think you'll park and capture it
More thoroughly. You are neither here nor there,
A hurry through which known and strange things pass
As big soft buffetings come at the car sideways
And catch the heart off guard and blow it open.

Seamus Heaney

The Spit Level

Dubbelstroom | Doublestream, 2008
 Tekeningeninstallatie | Drawinginstallation
 Kunstenlab, Deventer

Dubbelstroom | Doublestream, 2008
 Tekeningeninstallatie | Drawinginstallation
 Kunstenlab, Deventer
 Neon: Carlo Kroon

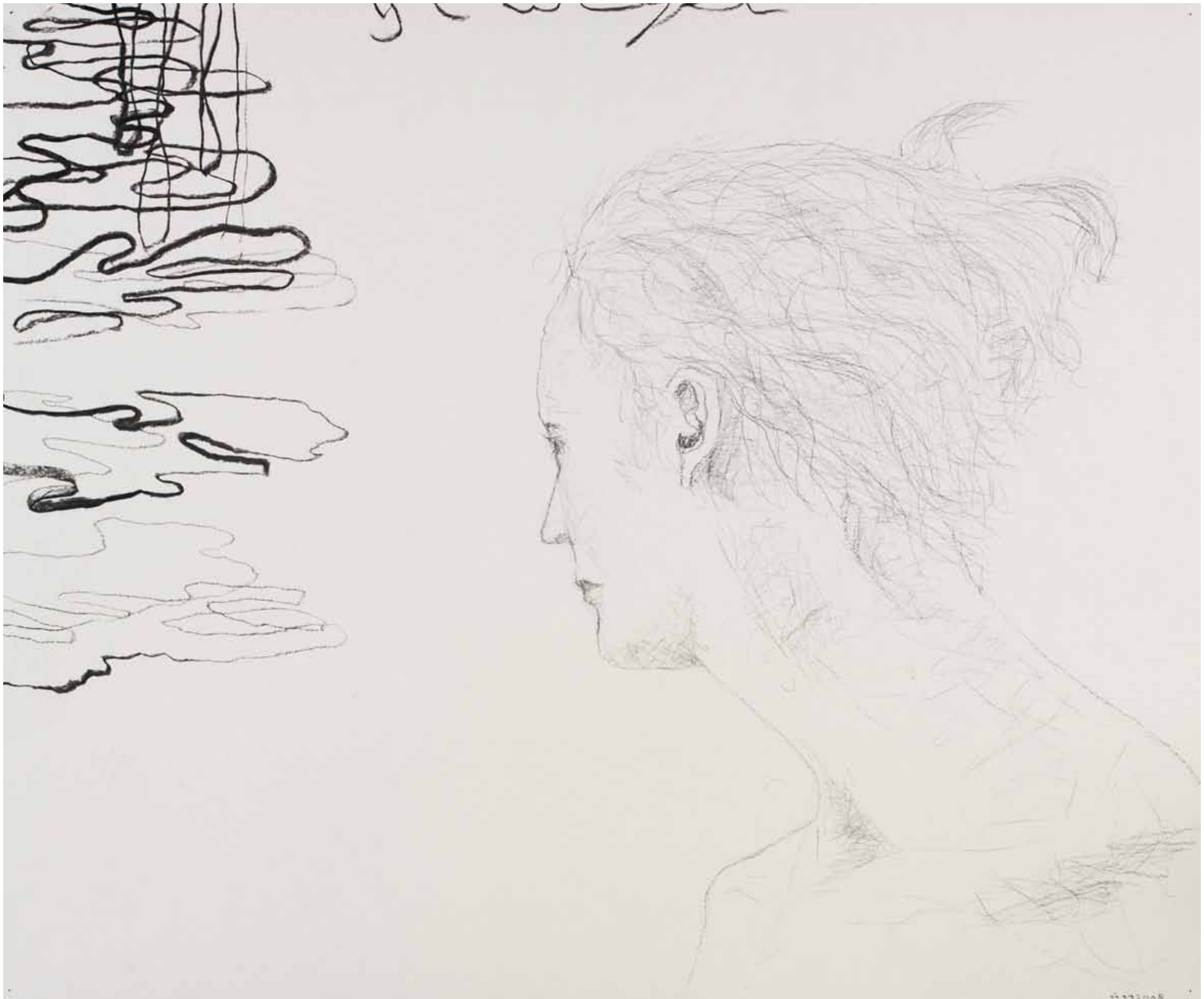

Dubbelstroom | Doublestream, 2008
 Tekeningeninstallatie | Drawinginstallation
 Kunstenlab, Deventer
 Neon: Carlo Kroon

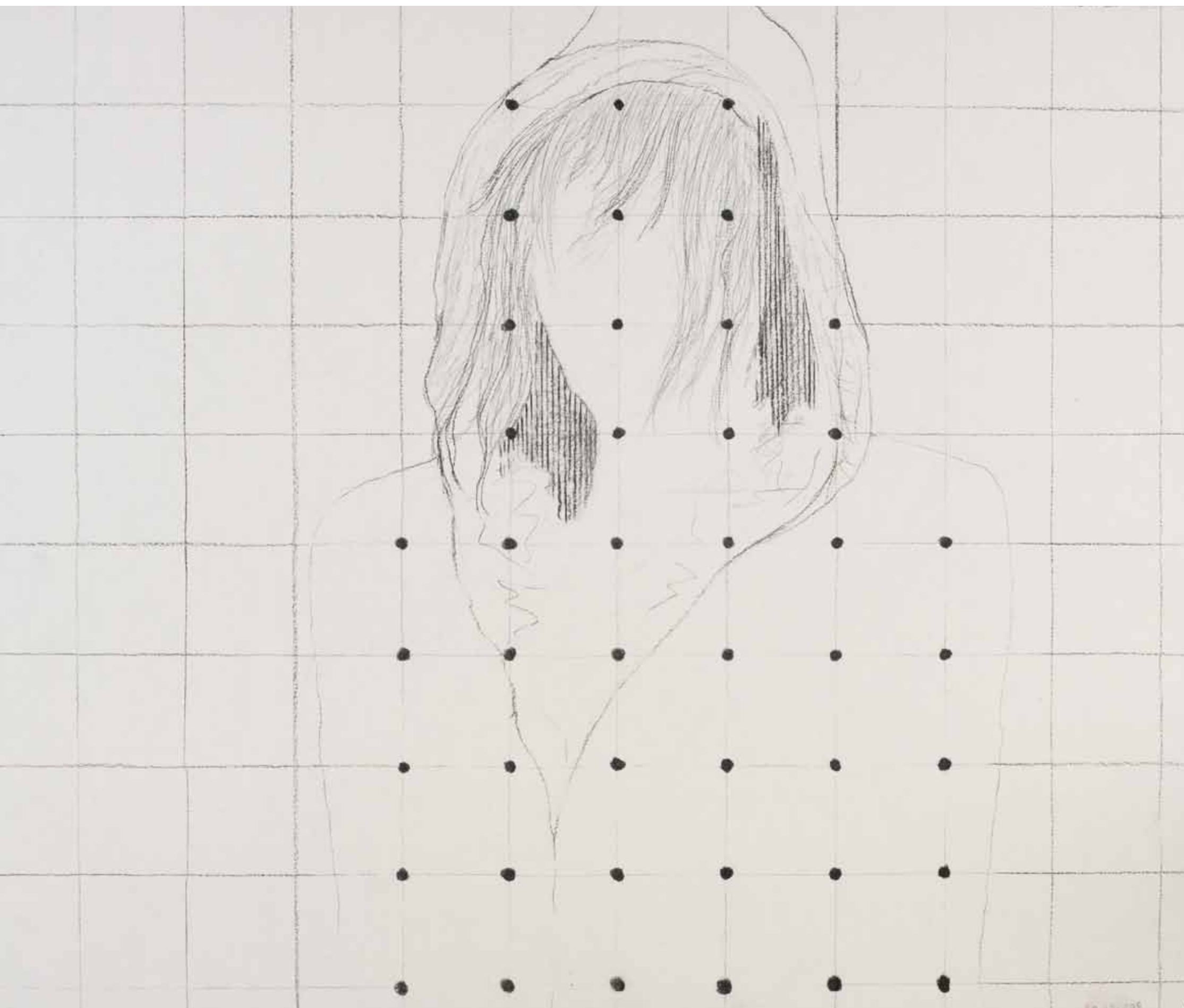
Zonder titel, 2008

Aquarel, houtskool, potlood
Watercolour, charcoal, pencil
43 x 51,6 cm
Privé collectie
Private collection

44 275 048

IJlwegen, 2008
Houtskool
Charcoal
43 x 51,6 cm

N.S. in Eire, 2008
Houtskool
Charcoal
43 x 51,6 cm
Privé collectie Duitsland
Private collection Germany

Zonder titel, 2008

Houtskool
Charcoal
43 x 51,6 cm

Dubbelstroom | Doublestream, 2008
 Tekeningeninstallatie | Drawinginstallation
 Museum De Fundatie, 't Nijenhuis, Heino

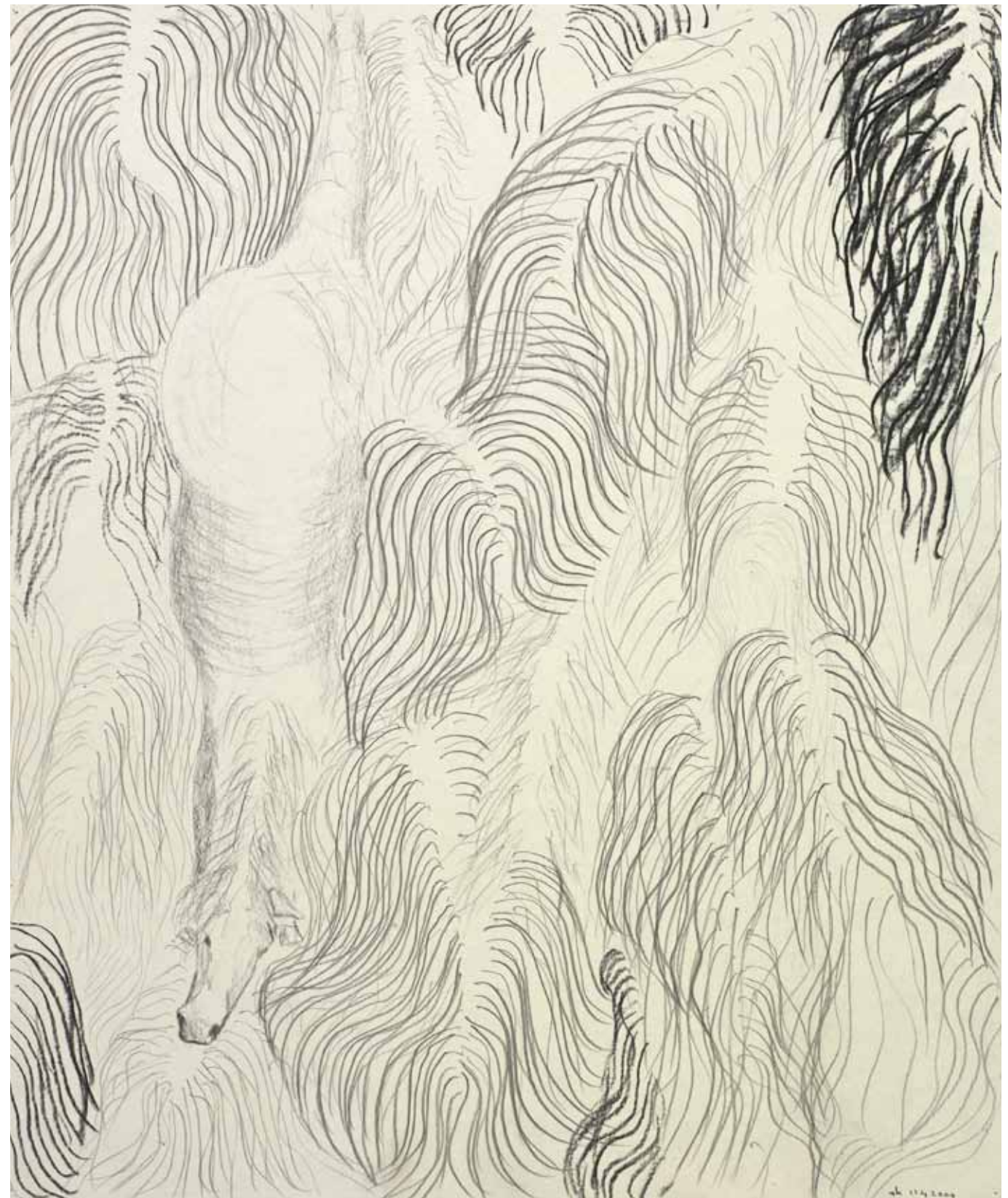
Dubbelstroom | Doublestream, 2008
 Tekeningeninstallatie | Drawinginstallation
 Museum De Fundatie, 't Nijenhuis, Heino

Dubbelstroom | Doublestream, 2008
 Tekeningeninstallatie | Drawinginstallation
 Museum De Fundatie, 't Nijenhuis, Heino

Zonder titel, 2009

Houtskool
Charcoal
51,6 x 43 cm

Zonder titel, 2009
 Aquarel, houtskool
 Watercolour, charcoal
 51,6 x 43 cm
 Collectie Rijksmuseum, Amsterdam
 Collection Rijksmuseum, Amsterdam

Zonder titel, 2009
 Aquarel, houtskool, potlood
 Watercolour, charcoal, pencil
 43 x 51,6 cm
 Privé collectie
 Private collection

Zonder titel, 2009
 Aquarel, houtskool
 Watercolour, charcoal
 51,6 x 43 cm

Zonder titel, 2009
 Aquarel, houtskool
 Watercolour, charcoal
 43 x 51,6 cm

Dubbelstroom, 2008
 Aquarel, houtskool, potlood
 Watercolour, charcoal, pencil
 43 x 51,6 cm

Zonder titel, 2009
Aquarel, houtskool
Watercolour, charcoal
51,6 x 43 cm

Zonder titel, 2009
Houtskool
Charcoal
43 x 51,6 cm
Collectie Rijksmuseum, Amsterdam
Collection Rijksmuseum, Amsterdam

Breathyme, 2009

Aquarel, houtskool
 Watercolour, charcoal
 47,5 x 43 cm
 Privé collectie Ierland
 Private collection Ireland

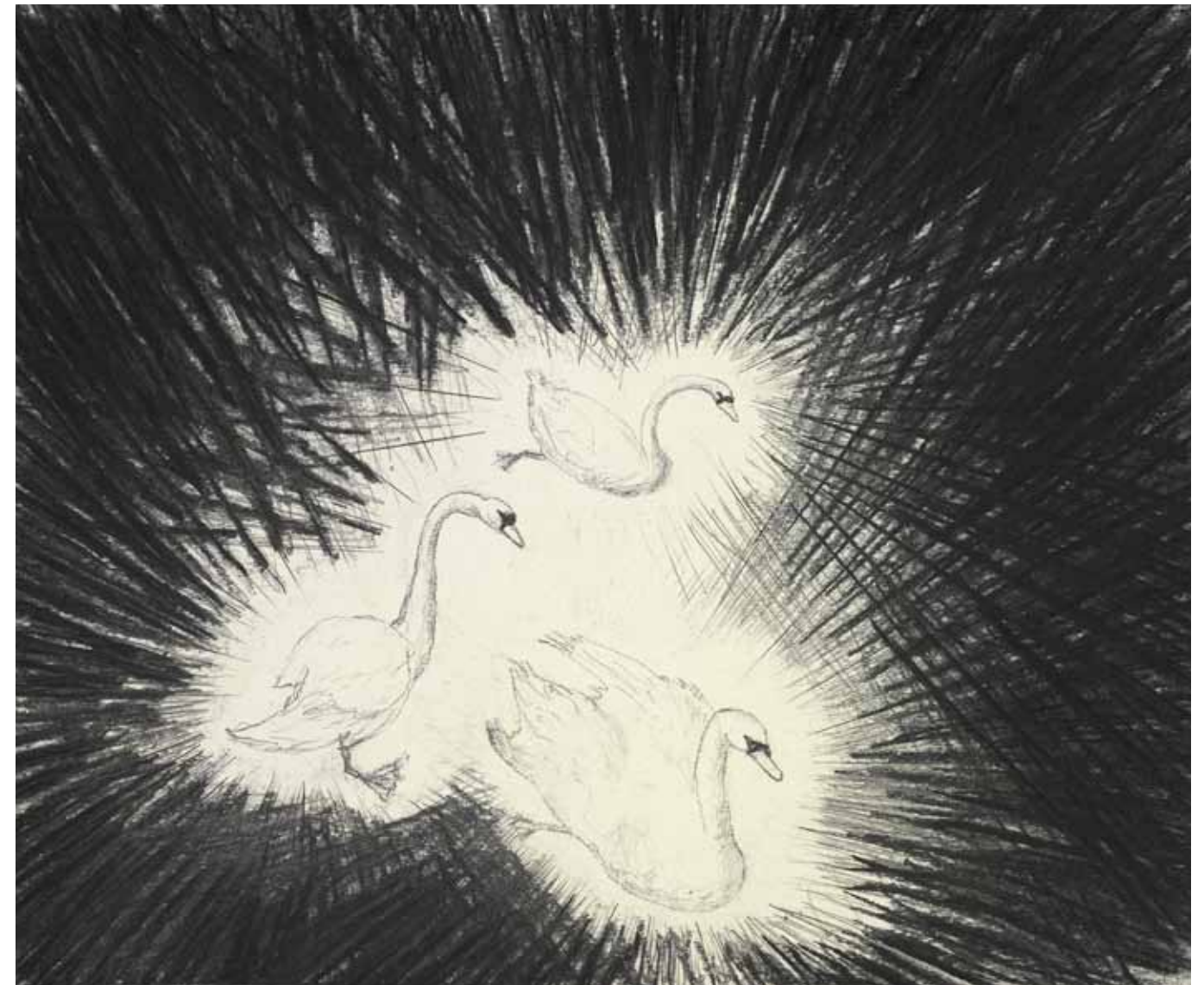
Zonder titel, 2009

Aquarel, houtskool
 Watercolour, charcoal
 43 x 51,6 cm

Zonder titel, 2009
Aquarel, houtskool
Watercolour, charcoal
43 x 51,6 cm

Zonder titel, 2009
Aquarel, houtskool, potlood
Watercolour, charcoal, pencil
43 x 51,6 cm

Arno Kemmer

Longing

Ademrijm | **Breathrime**, 2010
 Galerie Smarius, Gorredijk

Zonder titel, 2011

Aquarel, houtskool, potlood en collage
 Watercolour, charcoal, pencil and collage
 43 x 51,6 cm

Zur Zeit, 2011

Aquarel, houtskool, potlood en collage
 Watercolour, charcoal, pencil and collage
 43 x 51,6 cm

Zonder titel, 2011

Aquarel, houtskool, potlood
 Watercolour, charcoal, pencil
 43 x 51,6 cm

Zonder titel, 2011

Aquarel, houtskool, potlood
 Watercolour, charcoal, pencil
 43 x 51,6 cm

Zonder titel, 2012

Aquarel, houtskool, potlood en collage
 Watercolour, charcoal, pencil and collage
 43 x 51,6 cm
 Privé collectie
 Private collection

Zonder titel, 2011

Aquarel, houtskool, potlood en collage
 Watercolour, charcoal, pencil and collage
 43 x 51,6 cm

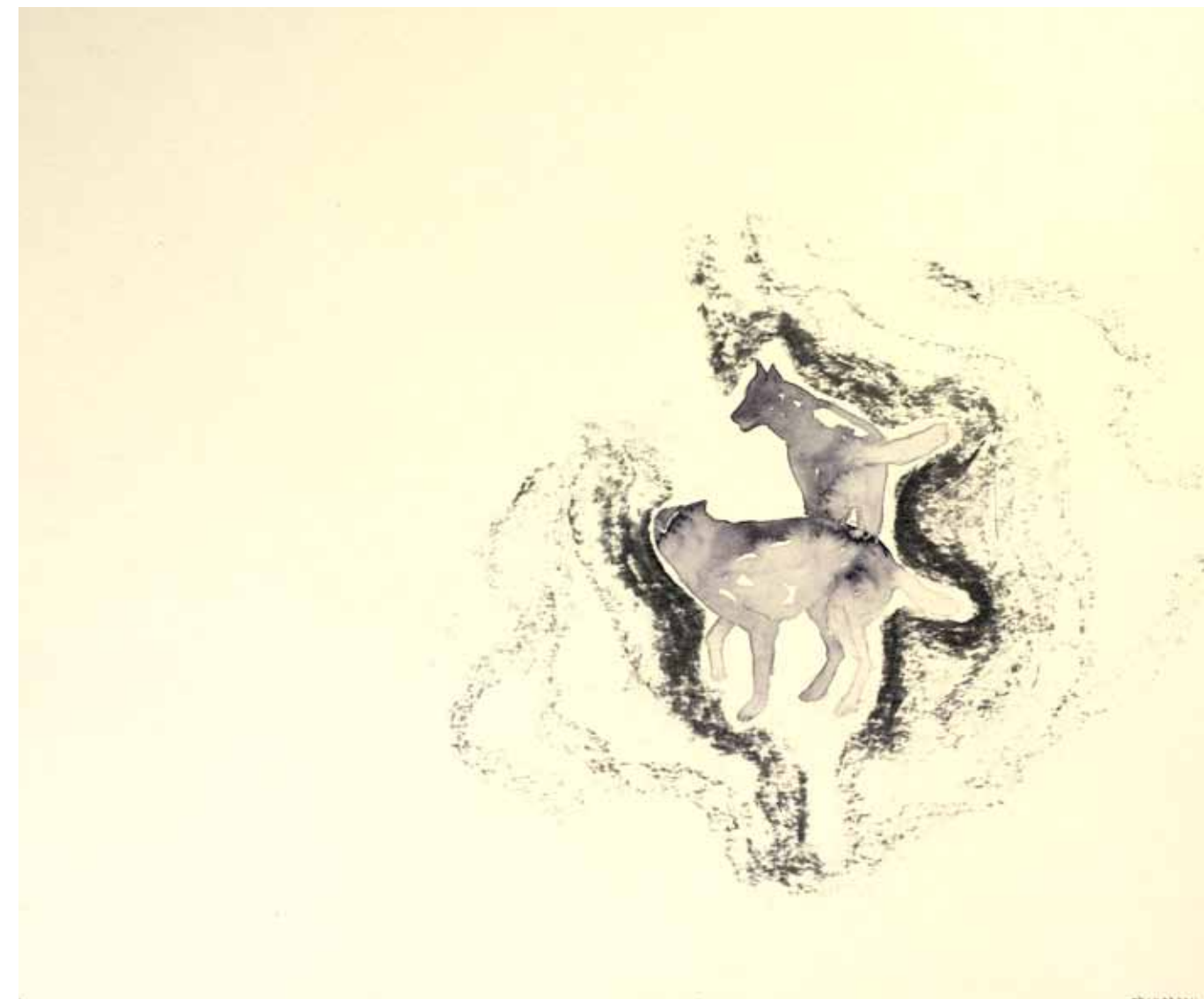

Zonder titel, 2011

Aquarel, houtskool, potlood
 Watercolour, charcoal, pencil
 43 x 51,6 cm

Zonder titel, 2013

Aquarel, houtskool, potlood
 Watercolour, charcoal, pencil
 43 x 51,6 cm

From the Heart, 2010
 Aquarel, houtskool, potlood en collage
 Watercolour, charcoal, pencil and collage
 195 x 343 cm

Zonder titel, 2010
 Aquarel, houtskool, potlood en collage
 Watercolour, charcoal, pencil and collage
 43 x 51,6 cm

Zonder titel, 2010
 Aquarel, houtskool, potlood
 Watercolour, charcoal, pencil
 51,6 x 43 cm

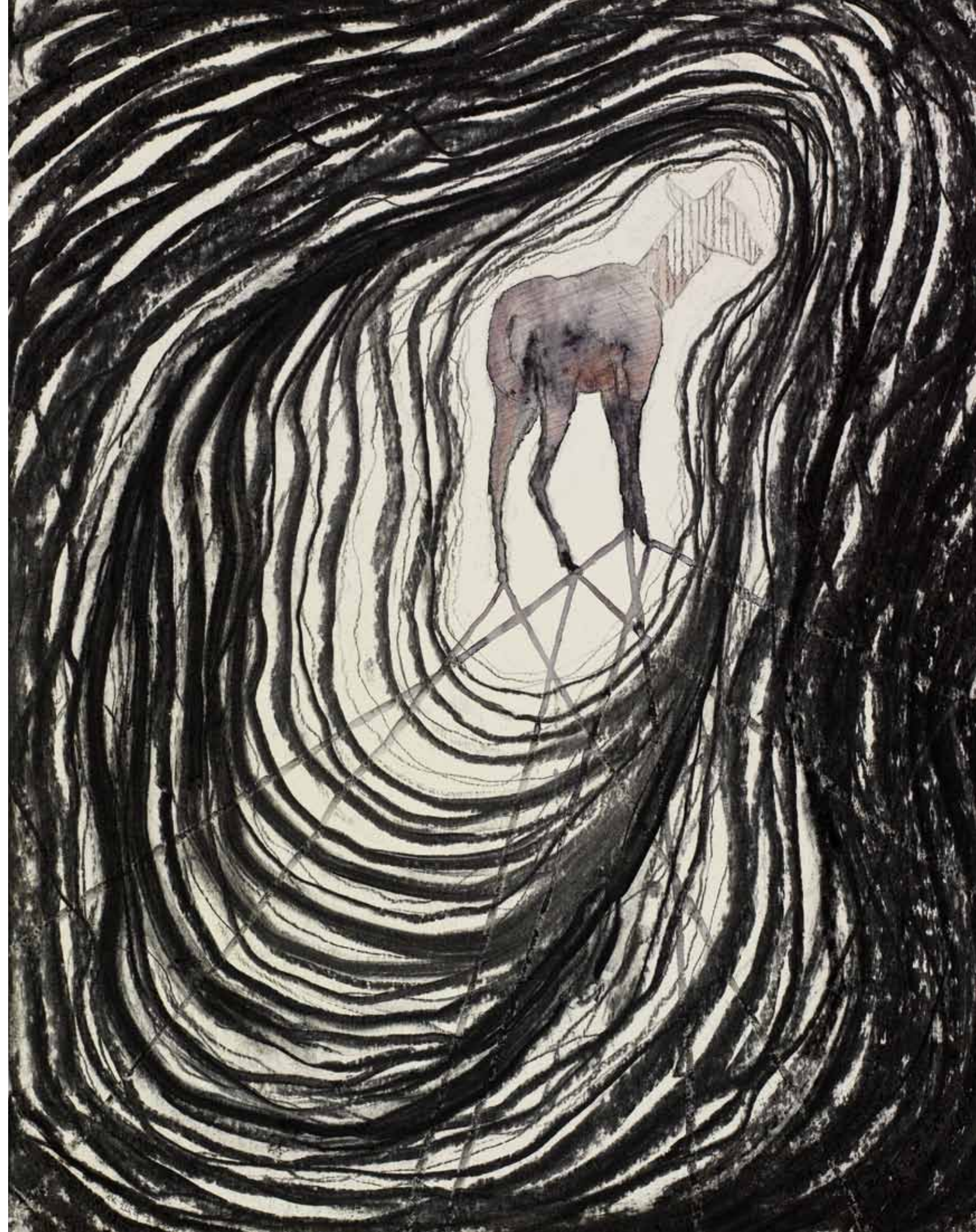

From the Heart, 2010

Aquarel, houtskool, potlood en collage
 Watercolour, charcoal, pencil and collage
 195 x 343 cm
 Collectie SNS/Reaal/NOG
 Collection SNS/Reaal/NOG

Zonder titel, 2010

Aquarel, houtskool
Watercolour, charcoal
51,6 x 43 cm

Theater van de angst

Eind 2012 nodigde ik de Nederlandse beeldend kunstenaar en tentoonstellingscurator Arno Kramer uit om zich toe te leggen op het grote trappenhuis van het Hôtel de Guénégaud, een historisch monument dat deel uitmaakt van het Musée de la Chasse et de la Nature in de Parijse wijk Le Marais. Zijn efemere werk verschaft ons een nieuwe blik op dit meesterwerk van klassieke Franse architectuur uit de 17e eeuw van François Mansart.

Arno Kramers monumentale installatie beslaat zestig vierkante meter tekeningen op papier en is ontworpen als een vloeiend decor van wandkleden die gedurende een half jaar aan de wanden van het trappenhuis hingen. Het werk met de titel *chappée(s)* toont de hoogst persoonlijke visie die Arno Kramer in de loop der jaren heeft ontwikkeld op de relatie tussen mens en dier. Met eenvoudig geschetste silhouetten van mensen en dieren wordt de schepping gesymboliseerd. Naast deze vluchtige vormen en dit bestiarium in potlood en houtskool, aangevuld met pastel en aquarelverf, verschijnt een spookachtige wereld van plantaardige en minerale vormen. Arno Kramer wordt beïnvloed door Ierland, waarvan hij het landschap en de poëzie bewondert en waar hij sinds 1995 regelmatig verblijft. Naast tentoonstellingen van zijn werk in Europa

Theatre of anxiety

Late 2012 I invited Dutch visual artist and exhibition curator Arno Kramer to take over the grand staircase at the hotel de Guénégaud, a historic monument, part of the Musée de la Chasse et de la Nature in the Marais in Paris. This ephemeral work renews the vision we customarily have of this masterpiece of classical French architecture of the 17th century by François Mansart. Designed as a floating décor of tapestries hanging on the walls of the staircase for nearly a year, Arno

Kramer's monumental installation comprised 60 m² drawings on paper. Entitled *chappée(s)*, they present the highly personal vision of the relationship between man and animals that Arno Kramer has developed over the years. Creation is symbolized by simply sketched silhouettes of people and animals. Alongside these fleeting forms and the bestiary in lead pencil, charcoal enhanced with pastels, Watercolours washes, a whole ghostly world arises from organic and mineral forms. Arno Kramer is influenced by

130 en de Verenigde Staten organiseert de kunstenaar tentoonstellingen die bijdragen aan de opwaardering van tekenen als autonome kunstvorm.

Arno Kramer verdeelt zijn leven tussen Nederland en Ierland, zowel wat betreft zijn artistieke carrière als zijn werk als docent beeldende kunst. Hij is een productieve tekenaar die gebruikmaakt van een verscheidenheid aan technieken: houtskool, potlood en aquarelverf worden door hem op een ongebruikelijke manier naast elkaar gebruikt, waarbij hij diepzwart houtskool combineert met transparante aquareltinten. Zo nu en dan verstoort een strakke lijn de kronkelige lijnen die een imaginair bosje of de contouren van een lichaam vormen. Net als de oude meesters van de Chinese schilderkunst neemt hij steeds weer dezelfde motieven als uitgangspunt: gezichten, dieren zoals herten en hazen, rasters, waarbij hij eindeloos varieert met middelen en combinaties, als de noten van zijn eigen persoonlijke muziek. Spontaan tekenen wordt meestal bewaard voor kleinere formaten, voorstudies of schetsboeken, wanneer de kunstenaar een ruwe schets maakt van wat mogelijk zijn gedachten zijn die voorafgaan aan het voltooide werk. Zo vult Arno Kramer talloze bladzijden met zijn composities die de mystiek en aantrekkingskracht bevatten van een stilgezette beweging, een onvoltooid creatie. Maar hij houdt ook van grote formaten waarin hij de kwetsbaarheid van de

Ireland, a country whose scenery and poetry he adores and where he has undertaken several residencies since 1995. In addition to exhibitions in Europe and the United States, the artist organizes exhibitions which contribute to the revaluation of drawing as an autonomous art form.

Arno Kramer divides his life between the Netherlands and Ireland both in his artistic career and in his work teaching visual arts. A profuse illustrator, he uses a variety of graphic techniques:

charcoal, black lead pencil and Watercolour, which he juxtaposes in an unusual way, combining the deep blacks of the charcoal with the transparent tones of Watercolour. From time to time, a ruled line disturbs the sinuous lines forming an imaginary thicket or outlining bodily form. Rather like the old masters of Chinese painting, he takes up the same motifs time after time: faces, animal shapes such as deer and hare, grids, in an infinite variety of means and combinations, like the notes of his own personal

Échappées, 2013
Tekeningeninstallatie | Drawinginstallation
Musée de la Chasse et de la Nature, Parijs

tekentechniek en het voor aquarelverf karakteristieke element toeval combineert met een zoektocht naar monumentaliteit. En toch is het niet slechts een kwestie van schaal, niet een zaak van eenvoudigweg de motieven vergroten om zo de ruimte economisch te vullen. Het plaatsen van zijn kunst in een specifieke architecturale context vereist een zeer specifieke constructie.

Arno Kramer had reeds ervaring met het inpassen van zijn kunst in een historische omgeving met zijn installatie getiteld *Dubbelstroom* voor Museum De Fundatie, op locatie Kasteel het Nijenhuis in Heino, waar zijn werk perfect was afgestemd op de achtergrond van lambrisering en open haard. In het centrale trappenhuis van Hôtel de Guénégaud in Parijs heeft hij ervoor gekozen het gehele oppervlak tussen de kroonlijst en de stenen plint op de begane grond te bedekken. In plaats van het laten verdwijnen van de muur, zoals een panoramisch decor dat naar een realistisch landschap leidt wellicht zou doen, benadrukt hij deze juist met grote solide kleurvlakken die hier en daar doorbroken worden door het licht van een open plek in het bos of het hol van een dier. Hij probeert niet de textuur van het medium onzichtbaar te maken. De vellen papier, die langs de randen zijn vastgemaakt, of los hangen, behouden iets precairs waardoor een afstand wordt gecreëerd tot de monumentale ambitie van het werk.

music. Spontaneous drawing is most often reserved for smaller formats, studies or sketchbooks, where the artist draws a rough sketch of what might be his first thoughts before the completed work. In this way Arno Kramer covers countless pages with his compositions which retain the mystery and appeal of a movement suspended, an unfinished creation. But he is also fond of large formats in which he combines the fragility of the graphic technique and the element of chance characteristic of Watercolour, with a

quest for monumentality. And yet it is not only a matter of scale, not simply a case of enlarging the motifs to fill the space economically. Placing his art in a precise architectural context requires a very precise construction.

Arno Kramer had already had experience of inserting his art in a historic setting with his installation entitled *Doublestream* for Museum De Fundatie, located in castle 't Nijenhuis in Heino The Netherlands, where his works were perfectly tailored to the

134 **Deze aanvaarde afstand verleent het wellicht zijn gratie. Maar ook door los te laten, door dingen over te laten aan het toeval, wordt dit bereikt, door de onvoorziene uitlopers van de aquarelverf.**

In dit onvoorspelbare territorium kunnen we herten, zwanen, hazen, vredige, sierlijke schepsels ontwaren die rechtstreeks uit een romantisch bestiarium afkomstig zijn. En toch lijkt er iets drukkends over het landschap te hangen. Is het de schemering, zijn het de hoge boomstammen die de ruimte barricaderen of is het de aanwezigheid van een jager die in het struikgewas op de loer ligt? Arno Kramers werk voert ons op zijn eigen wijze mee naar dat theater van de angst waarin zich, volgens Jean-Christophe Bailly, het leven van de dieren afspeelt.

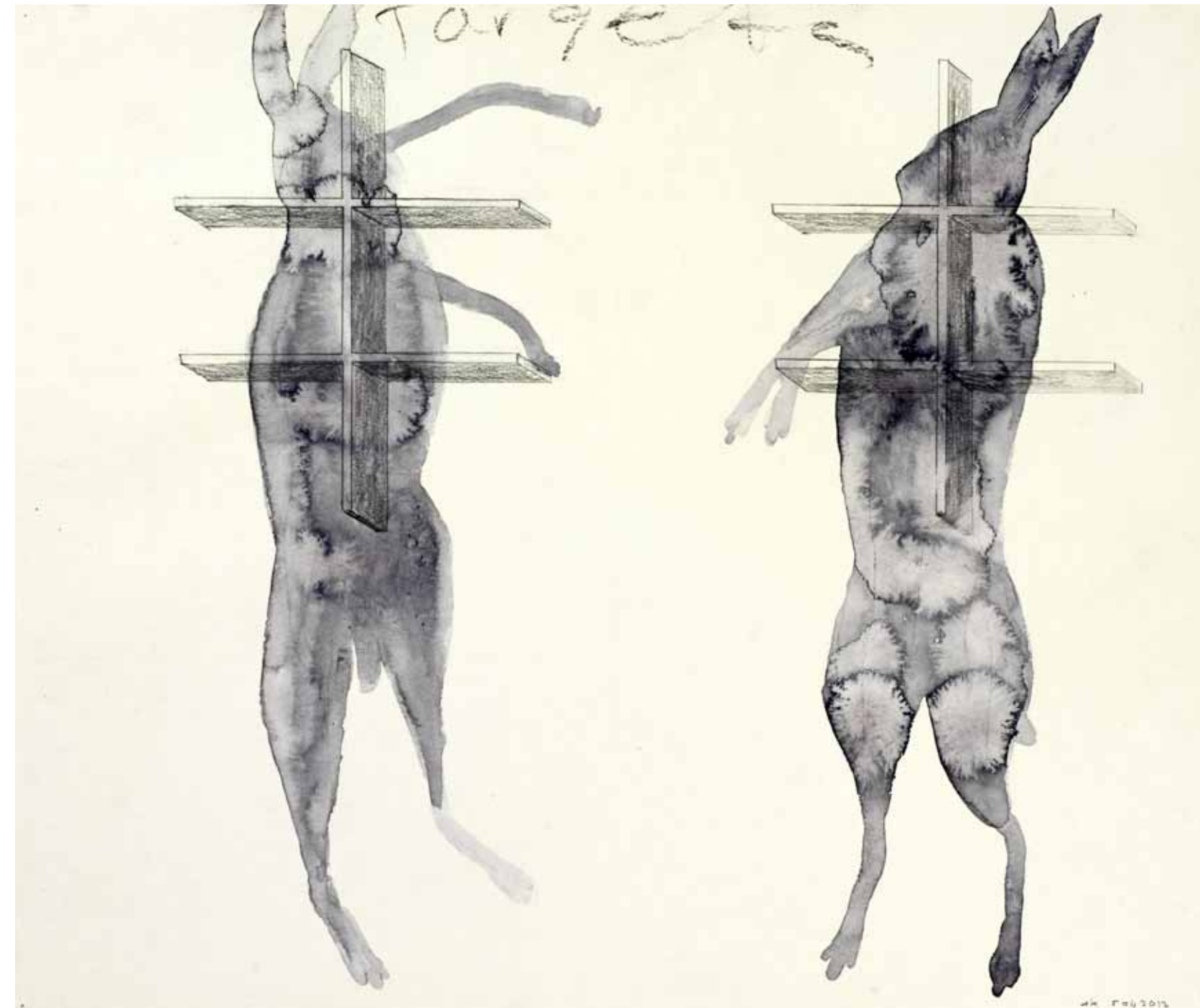
background of paneling and fireplace. In Paris, for the main staircase in the hotel de Guénégaud, he chose to cover the entire surface between the cornice and the stringcourse edging the stonework on the ground floor. Far from erasing the wall as a panoramic décor leading to a realistic landscape might have done, he shows it off with large solid areas of color pierced here and there by the light of a clearing or the gaping openness of a burrow. He does not seek to obliterate the texture of the medium. The sheets of paper,

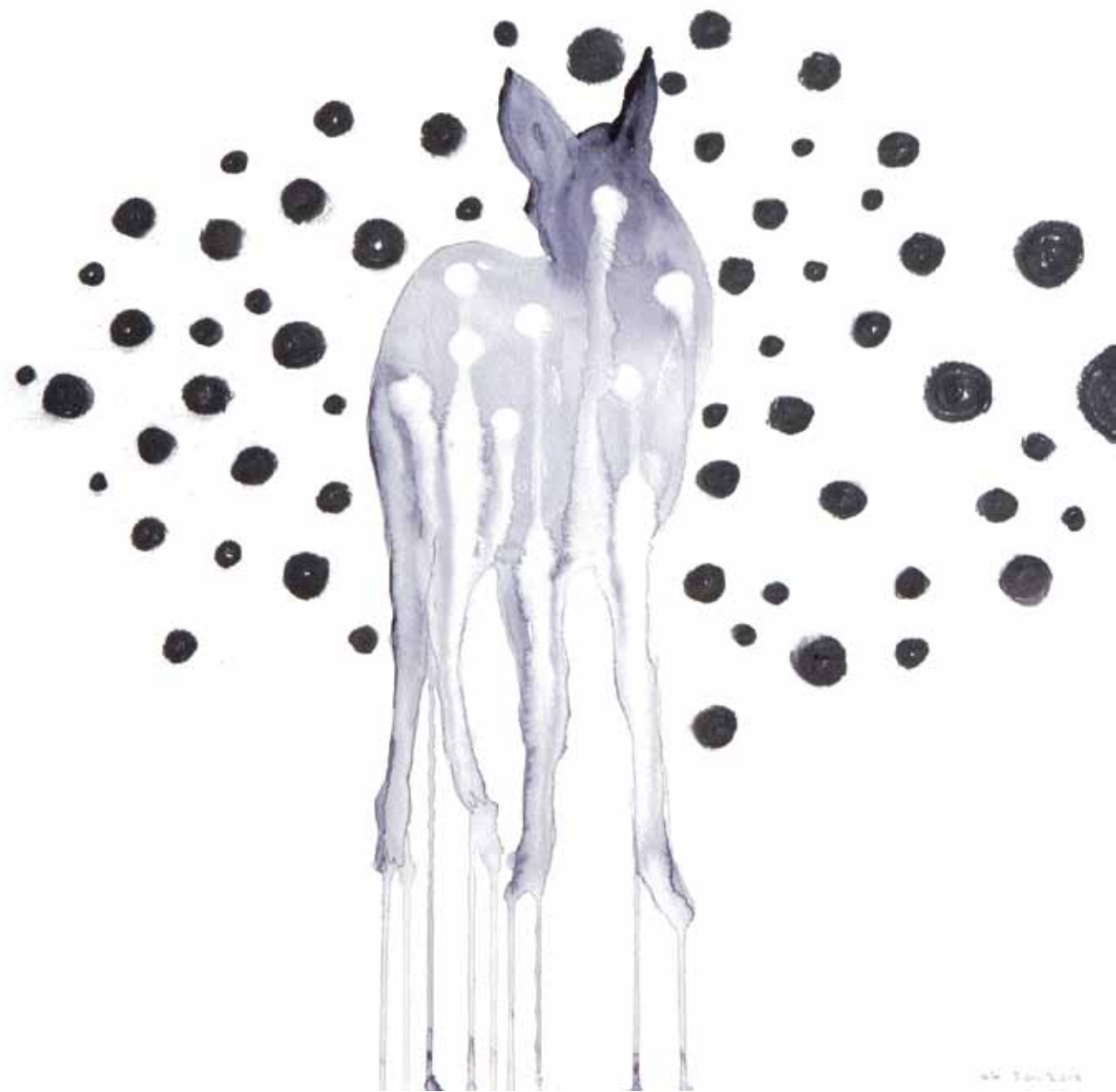
pinned edge to edge, or loose, preserve a certain precariousness which establishes a distance from the monumental ambition of the work. This accepted distance is perhaps what gives it such grace. But there is also the letting go, leaving things to chance, which make this possible, allowing for the fluidity and the unpredictable running of Watercolour.

In this unsure territory, our eyes can make out deer, swans, hares, peaceful, graceful creatures straight out of a

romantic bestiary. And yet a silent intimidation seems to hang over the landscape. Is it the light of dusk, the high tree trunks which barricade the space or the discreet presence of a hunter lying in wait in the undergrowth? In its own way, Arno Kramer's work takes us deep into that 'theatre of anxiety' which, in the words of Jean-Christophe Bailly, is how animals live in this world.

Targets, 2012
Aquarel, houtskool, potlood
Watercolour, charcoal, pencil
43 x 51,6 cm

Biche, 2012
 Aquarel, houtskool, potlood en collage
 Watercolour, charcoal, pencil and collage
 51,6 x 43 cm
 Collectie Musée de la Chasse et de la Nature
 Collection Musée de la Chasse et de la Nature

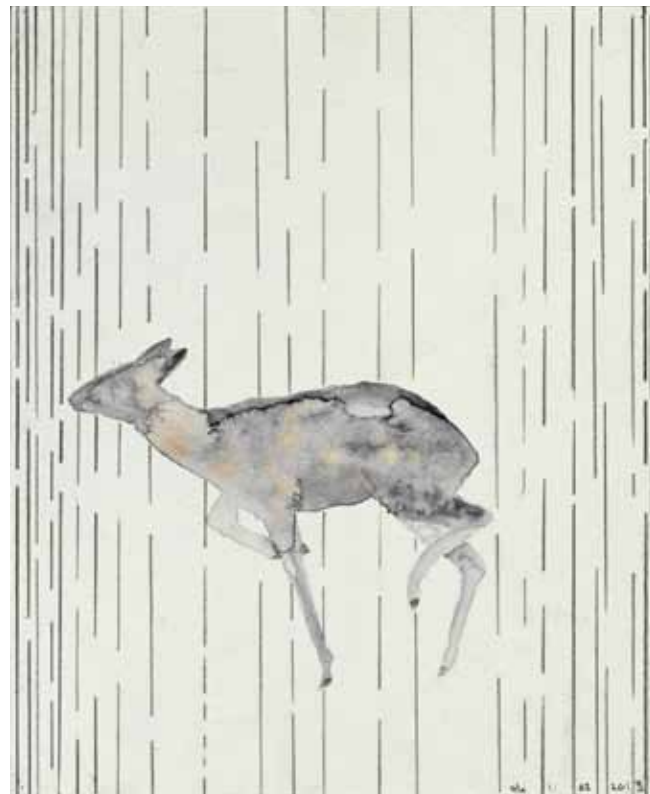
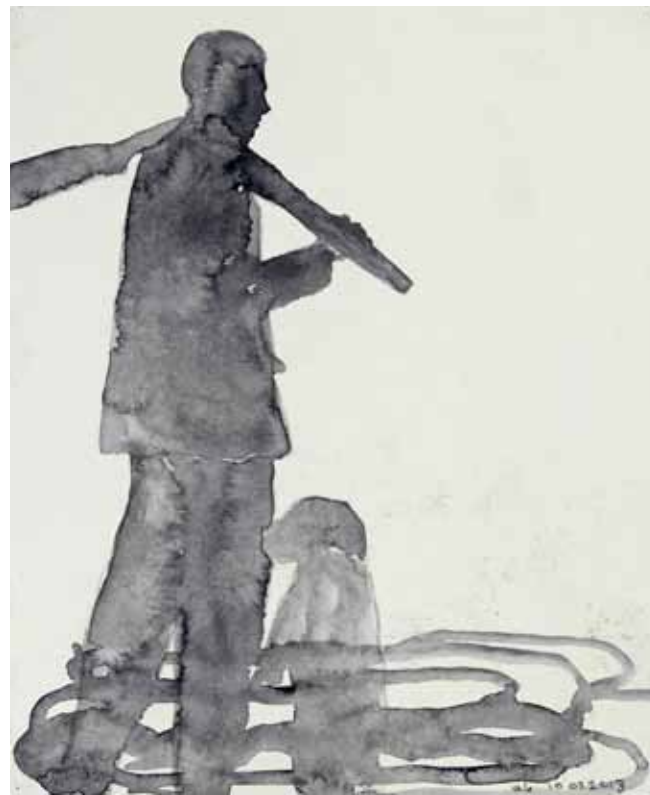

Zonder titel, 2013
 Aquarel, houtskool, potlood
 Watercolour, charcoal, pencil
 23 x 18,5 cm
 Privé collectie | Private collection

Zonder titel, 2013
 Aquarel, houtskool, potlood
 Watercolour, charcoal, pencil
 23 x 18,5 cm
 Privé collectie | Private collection

Zonder titel, 2013
 Aquarel, houtskool, potlood
 Watercolour, charcoal, pencil
 23 x 18,5 cm
 Privé collectie | Private collection

Zonder titel, 2013
 Aquarel, houtskool, potlood
 Watercolour, charcoal, pencil
 23 x 18,5 cm
 Privé collectie | Private collection

Zonder titel, 2013
Aquarel, houtskool, potlood
Watercolour, charcoal, pencil
23 x 18,5 cm
Privé collectie | [Private collection](#)

Zonder titel, 2013
Aquarel, houtskool, potlood
Watercolour, charcoal, pencil
23 x 18,5 cm
Privé collectie | [Private collection](#)

Zonder titel, 2013
Aquarel, houtskool, potlood
Watercolour, charcoal, pencil
23 x 18,5 cm
Privé collectie | [Private collection](#)

Zonder titel, 2013
Aquarel, houtskool, potlood
Watercolour, charcoal, pencil
23 x 18,5 cm
Privé collectie | [Private collection](#)

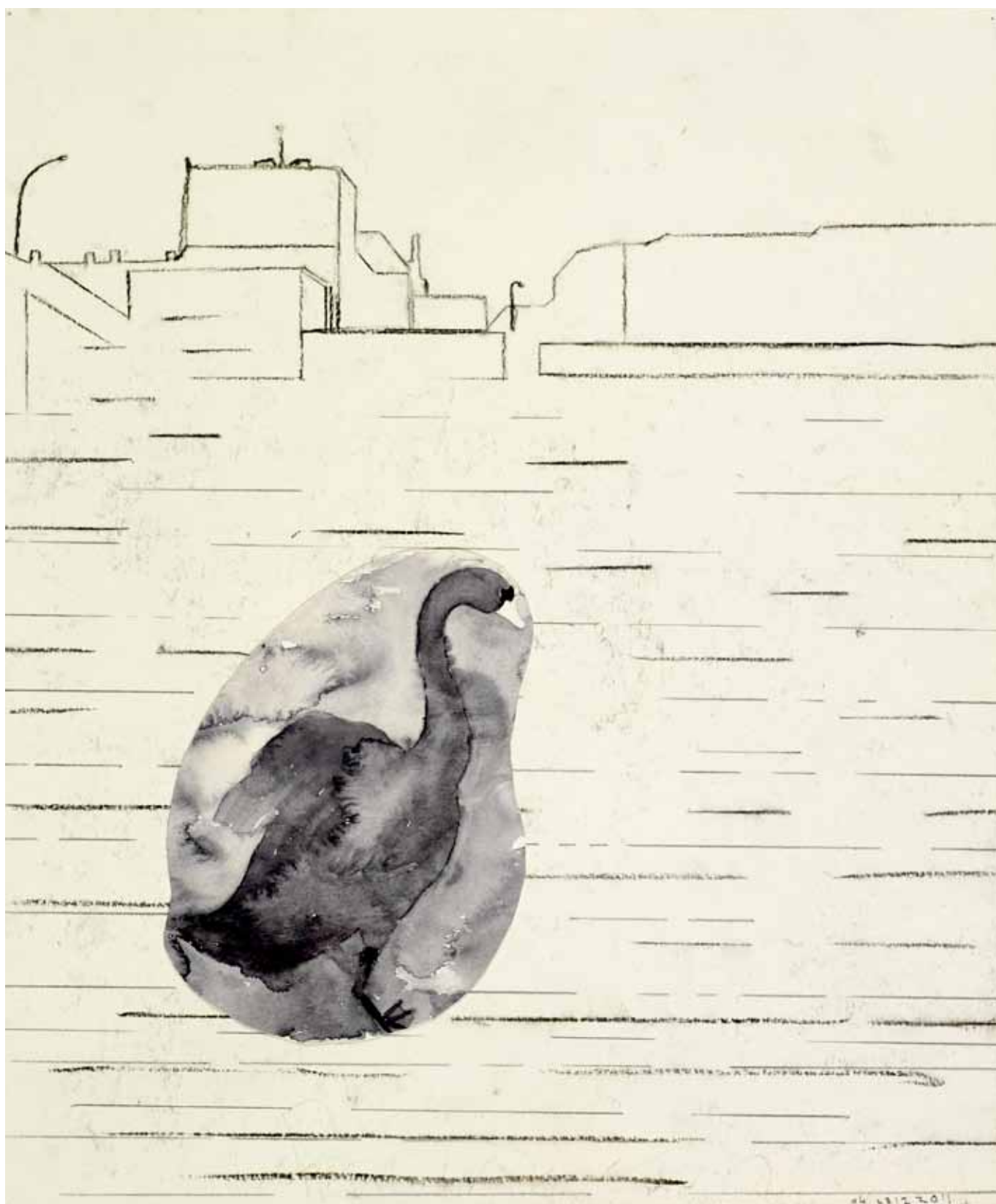

Zonder titel, 2013
Aquarel, houtskool, potlood
Watercolour, charcoal, pencil
23 x 18,5 cm
Privé collectie | [Private collection](#)

Zonder titel, 2013
Aquarel, houtskool, potlood
Watercolour, charcoal, pencil
23 x 18,5 cm
Privé collectie | [Private collection](#)

Zonder titel, 2013
Aquarel, houtskool, potlood
Watercolour, charcoal, pencil
23 x 18,5 cm
Privé collectie | [Private collection](#)

Zonder titel, 2013
Aquarel, houtskool, potlood
Watercolour, charcoal, pencil
23 x 18,5 cm
Privé collectie | [Private collection](#)

Portadown, 2011

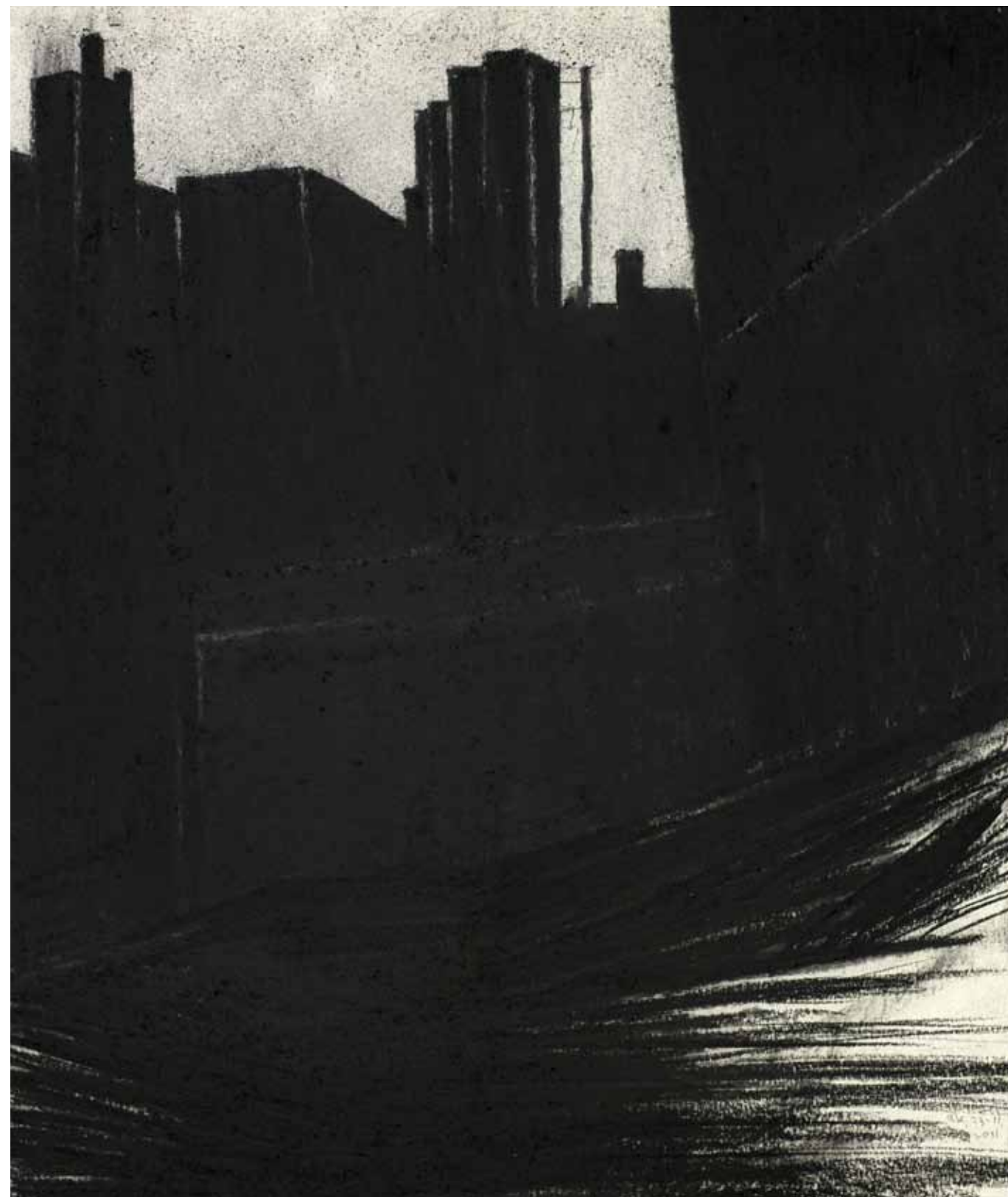
Aquarel, houtskool, potlood en collage
 Watercolour, charcoal, pencil and collage
 51,6 x 43 cm

Dundalk, 2012

Houtskool
 Charcoal
 43 x 51,6 cm

Madrid, 2012
Houtskool
Charcoal
43 x 51,6 cm

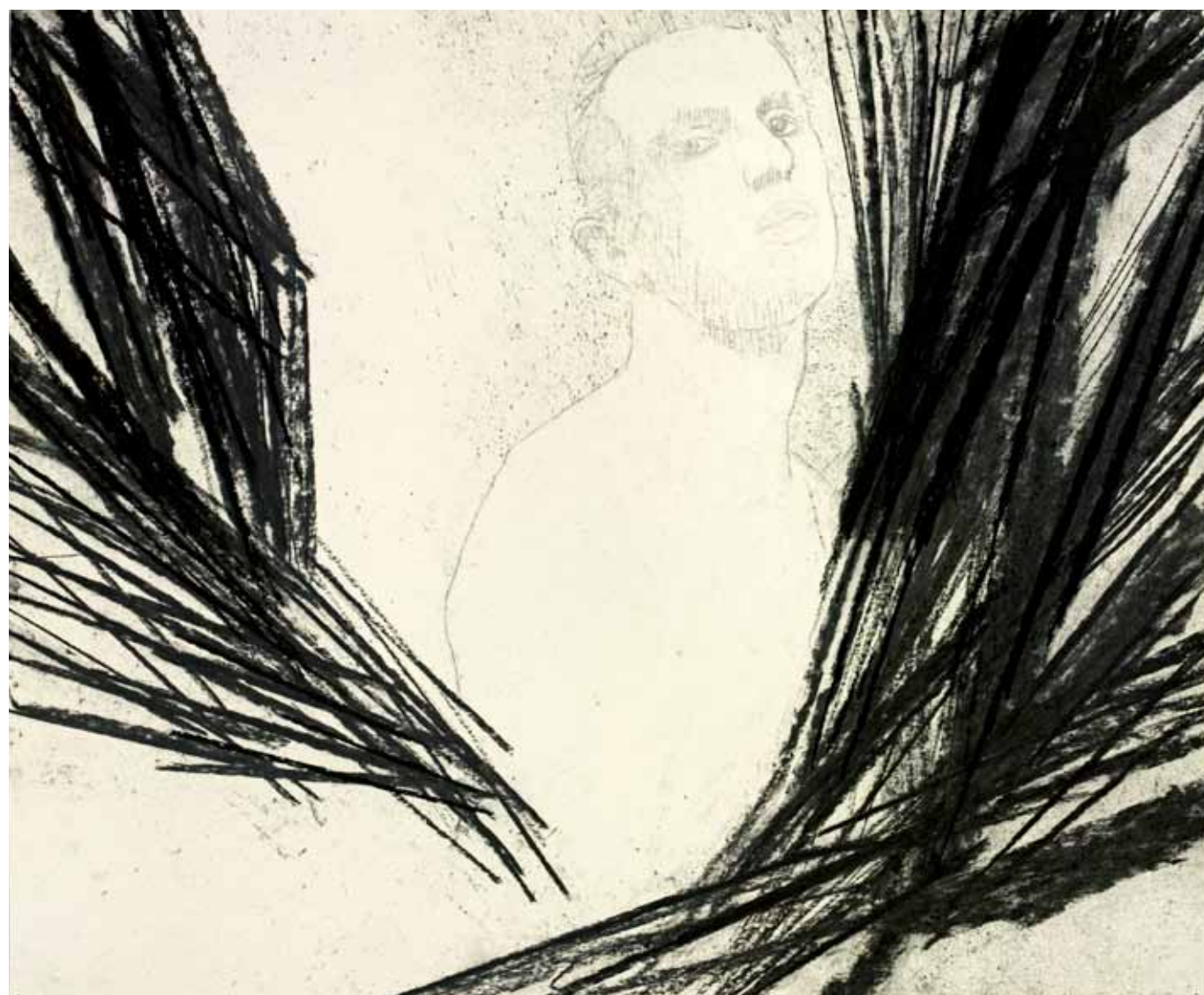
New York, 2012
Houtskool
Charcoal
51,6 x 43 cm

Zonder titel, 2012

Aquarel, houtskool, potlood en collage
 Watercolour, charcoal, pencil and collage
 43 x 51,6 cm

Zonder titel, 2012

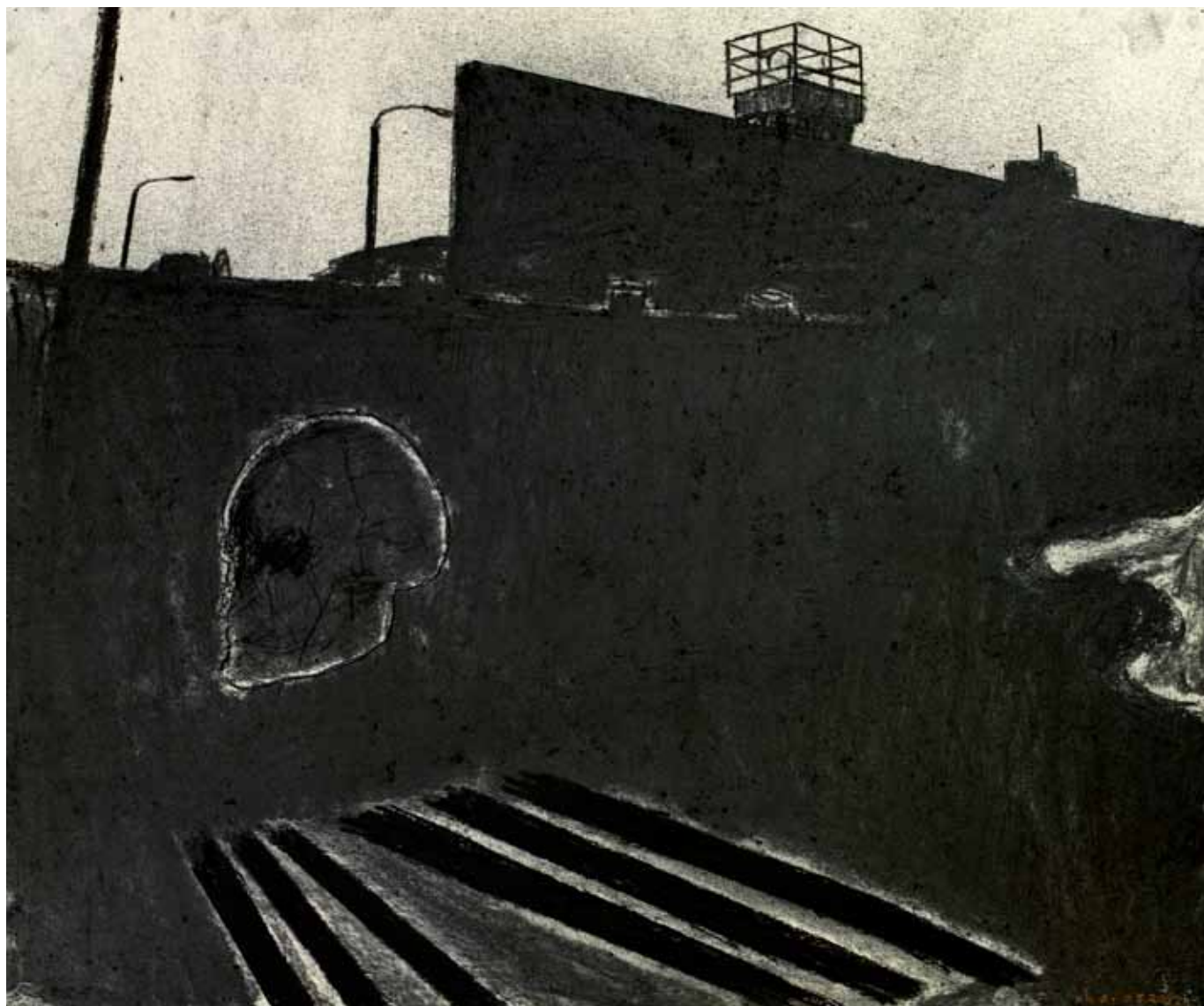
Aquarel, houtskool, potlood en collage
 Watercolour, charcoal, pencil and collage
 43 x 51,6 cm

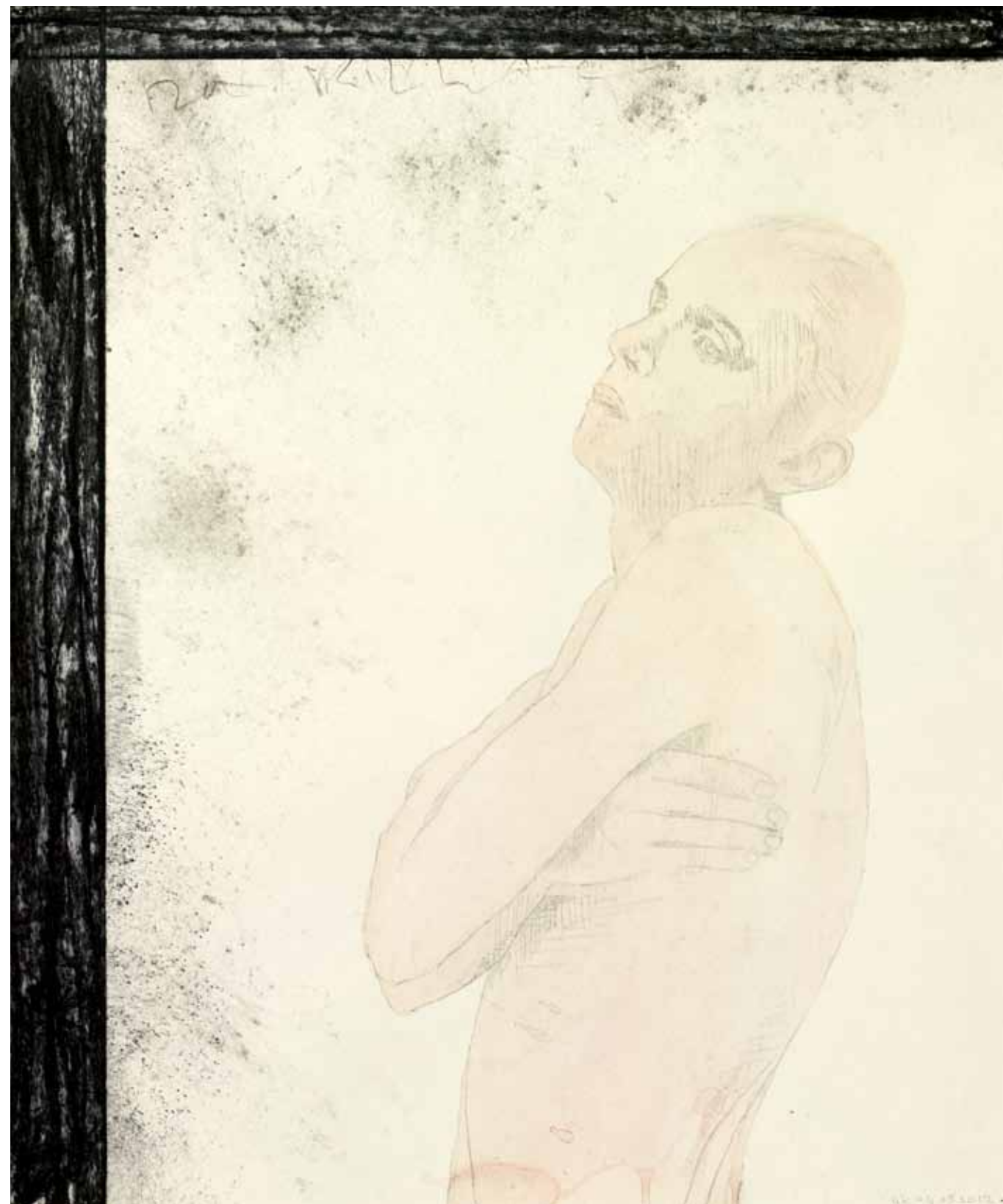
Zonder titel, 2012
Houtskool
Charcoal
43 x 51,6 cm

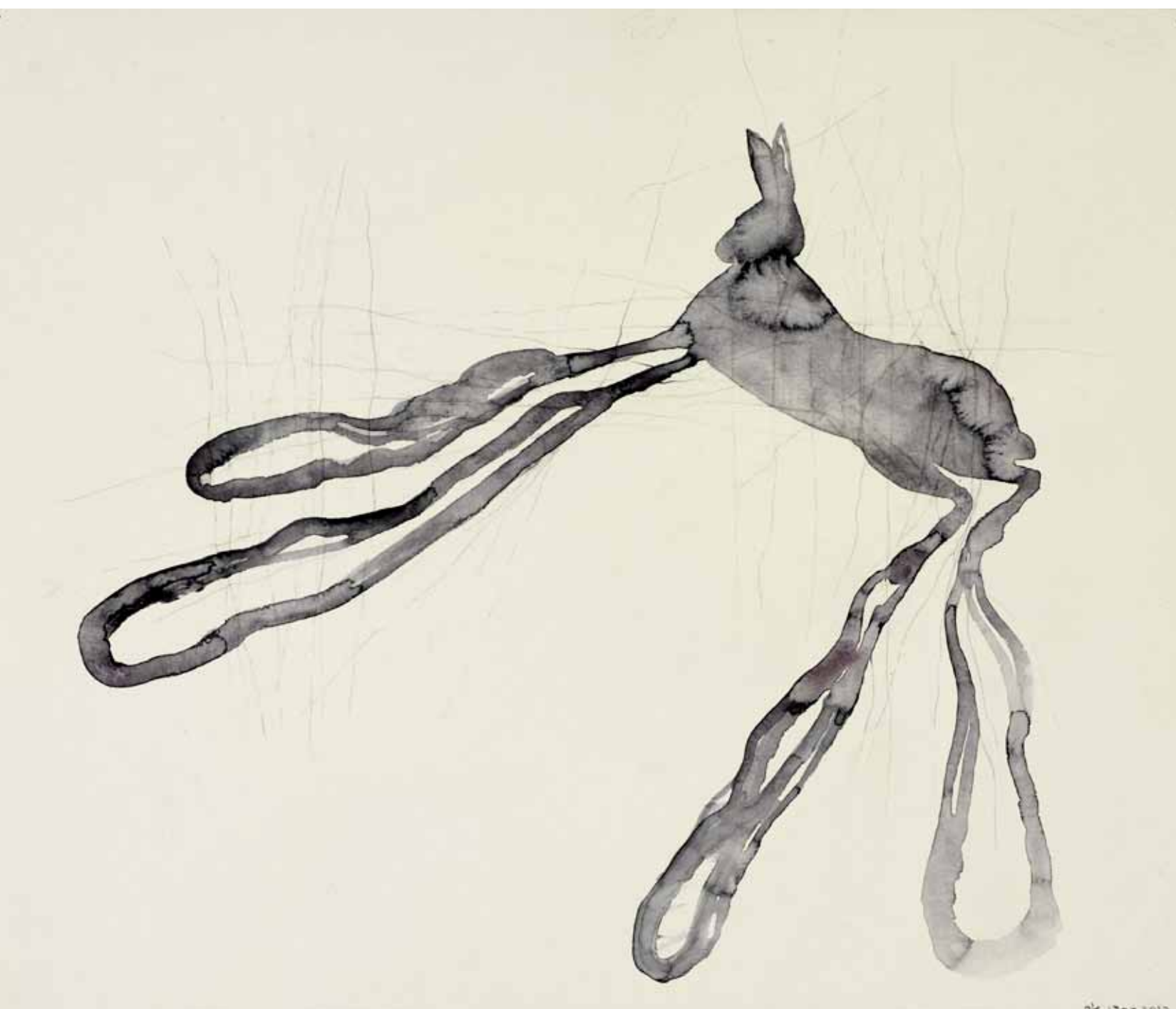
Zonder titel, 2012
Aquarel, houtskool, potlood en collage
Watercolour, charcoal, pencil and collage
43 x 51,6 cm

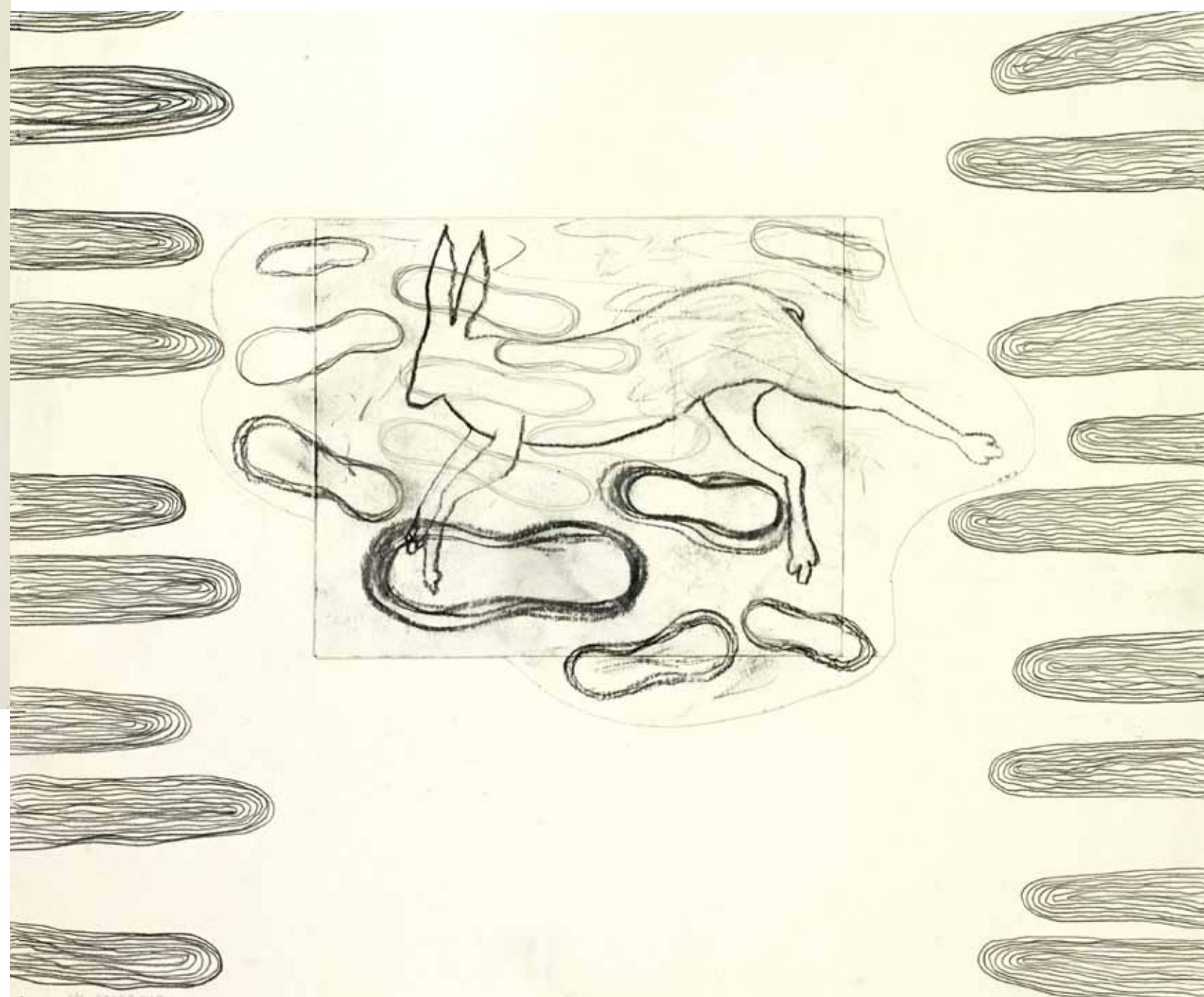
Berlijn, 2012
 Houtskool
 Charcoal
 43 x 51,6 cm

Zonder titel, 2012
 Aquarel, houtskool, potlood
 Watercolour, charcoal, pencil
 51,6 x 43 cm

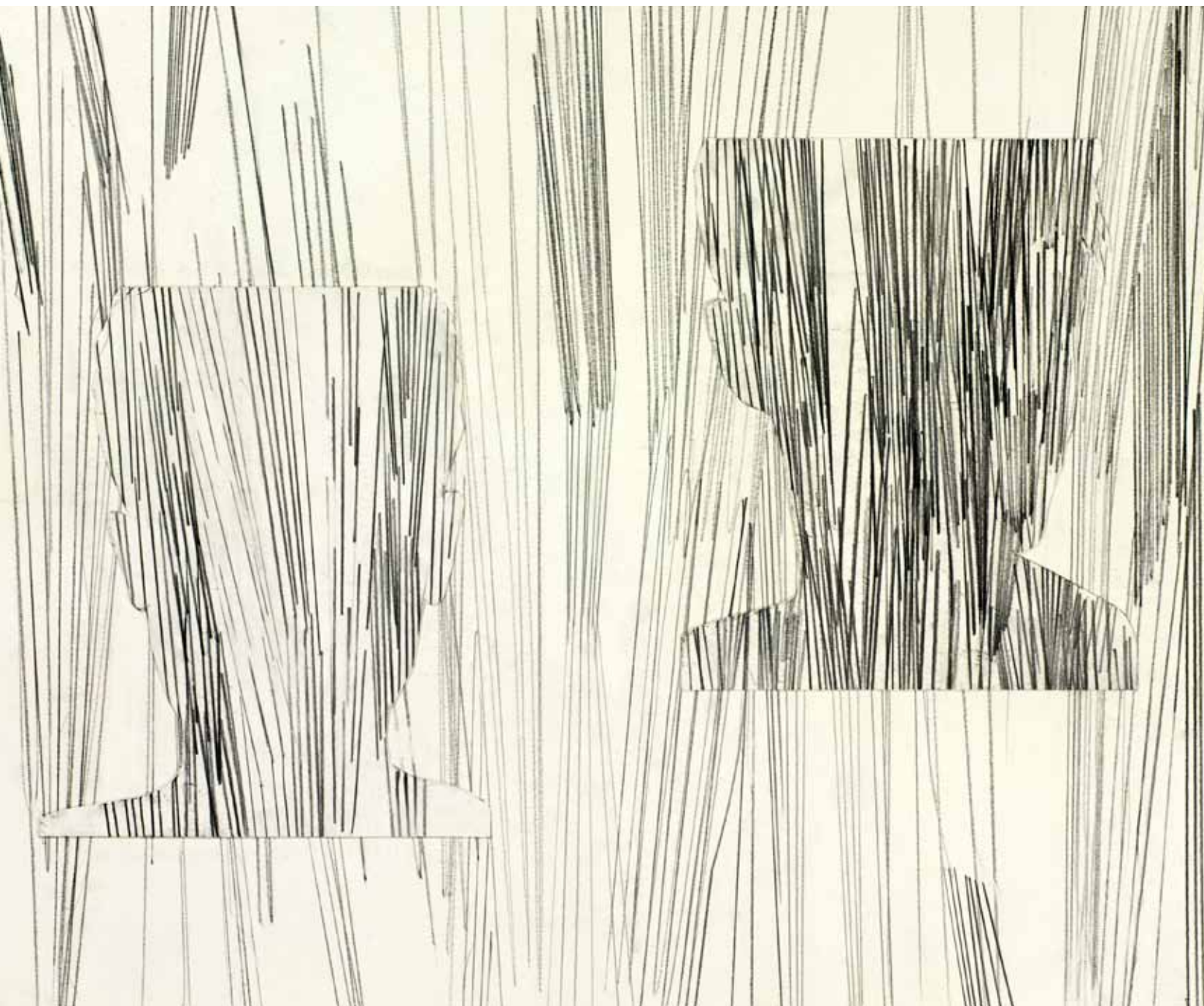
Zonder titel, 2012
 Aquarel, houtskool, potlood
 Watercolour, charcoal, pencil
 43 x 51,6 cm

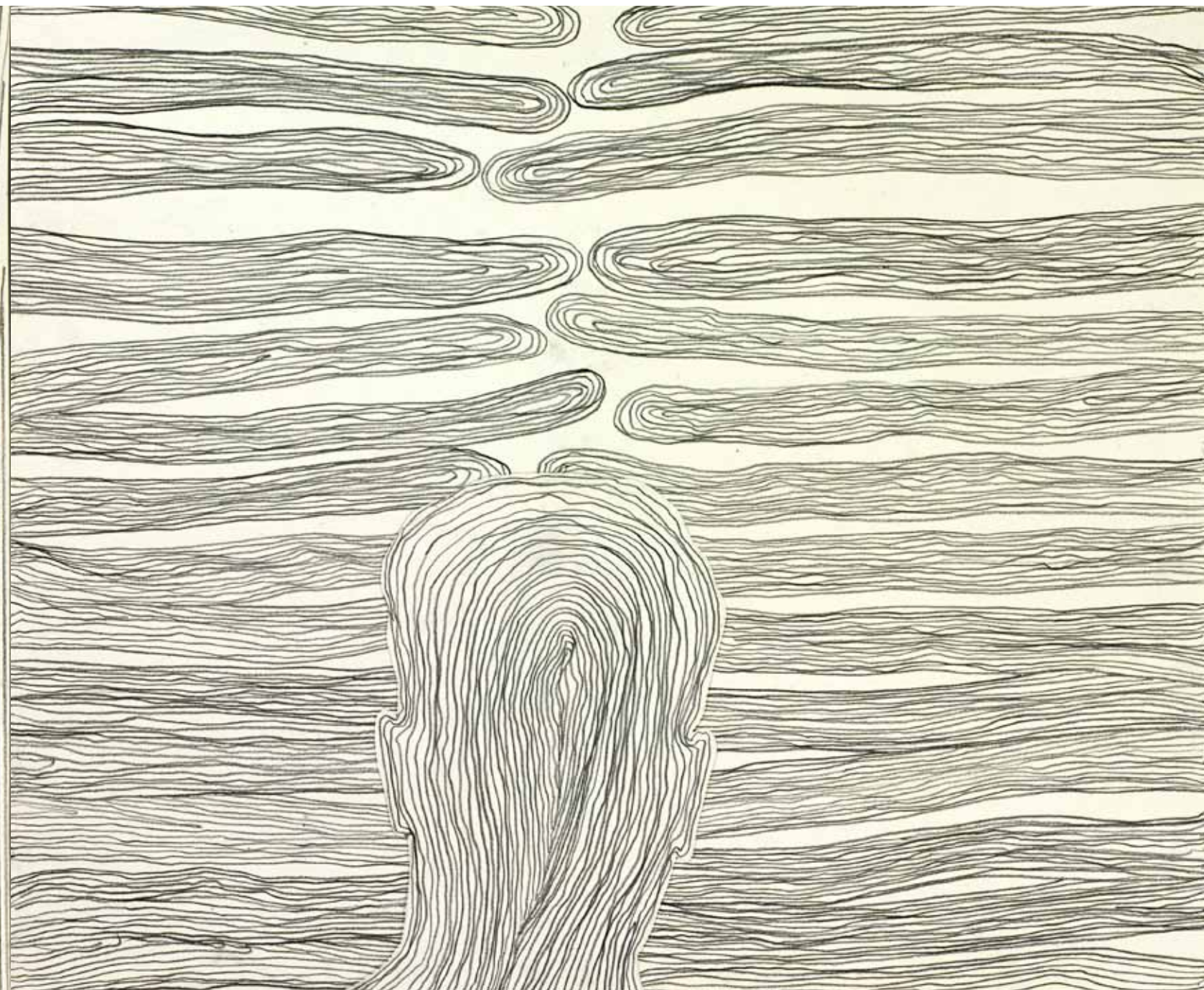
Zonder titel, 2012
 Aquarel, houtskool, potlood en collage
 Watercolour, charcoal, pencil and collage
 43 x 51,6 cm

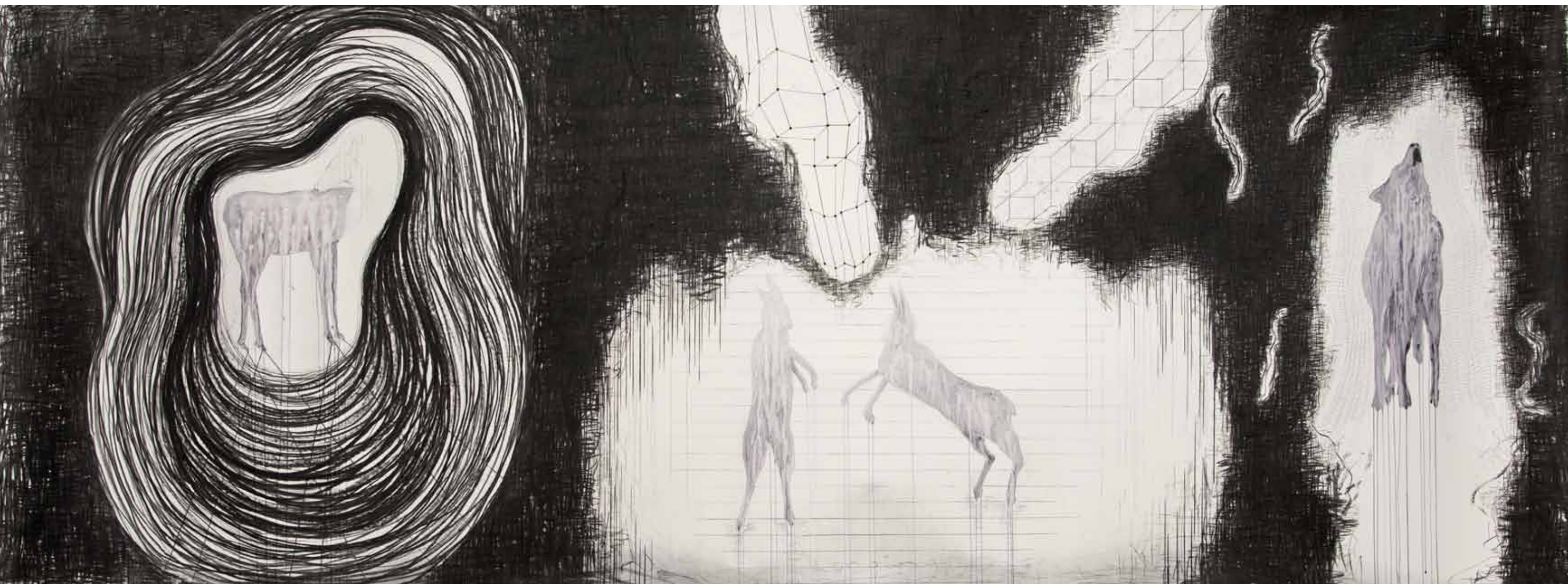
Zonder titel, 2012

Houtskool, potlood en collage
Charcoal, pencil and collage
43 x 51,6 cm

Zonder titel, 2012

Potlood
Pencil
43 x 51,6 cm

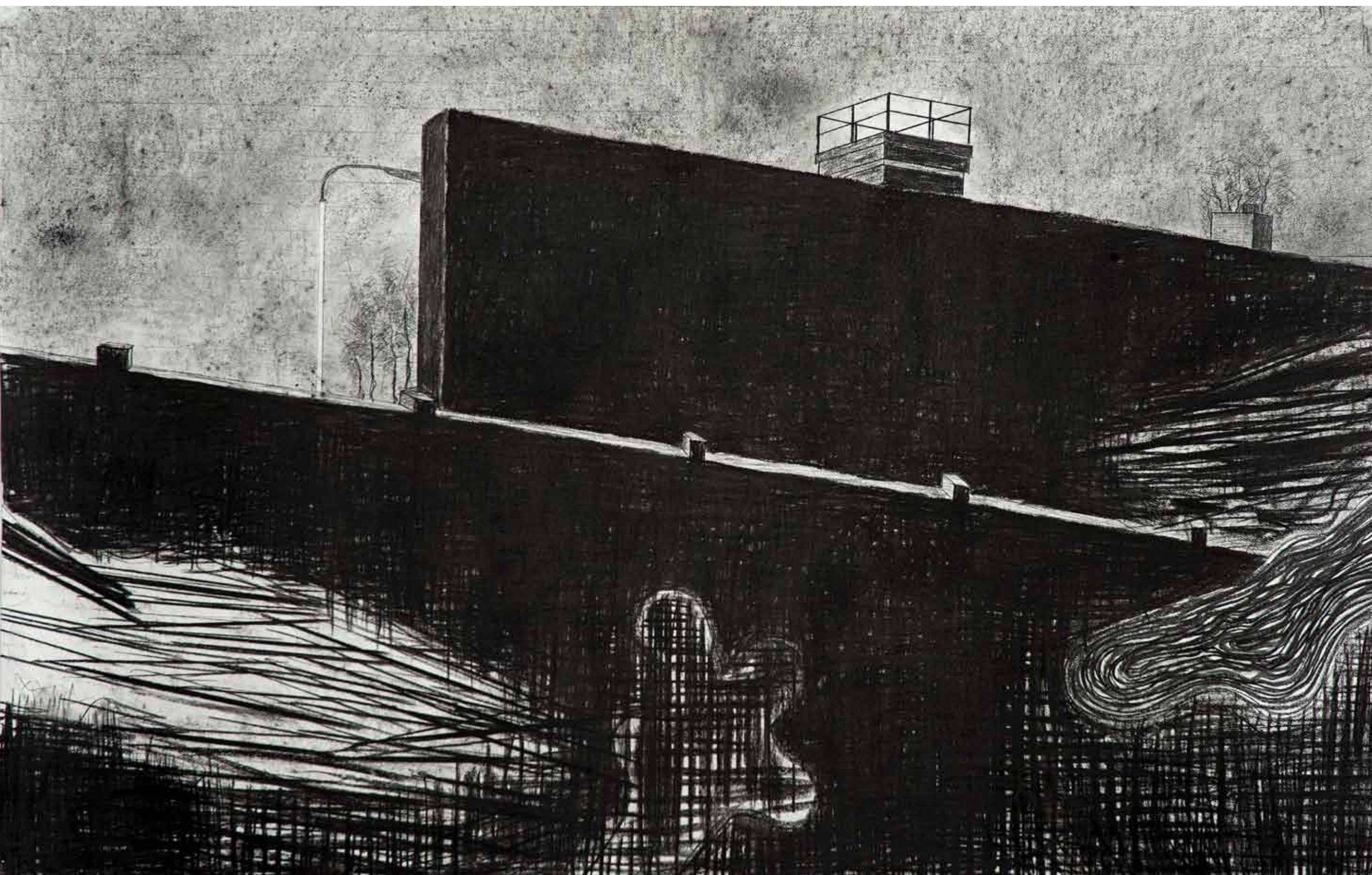

LONGING, 2013

Aquarel, houtskool, potlood
Watercolour, charcoal, pencil
197 x 528 cm

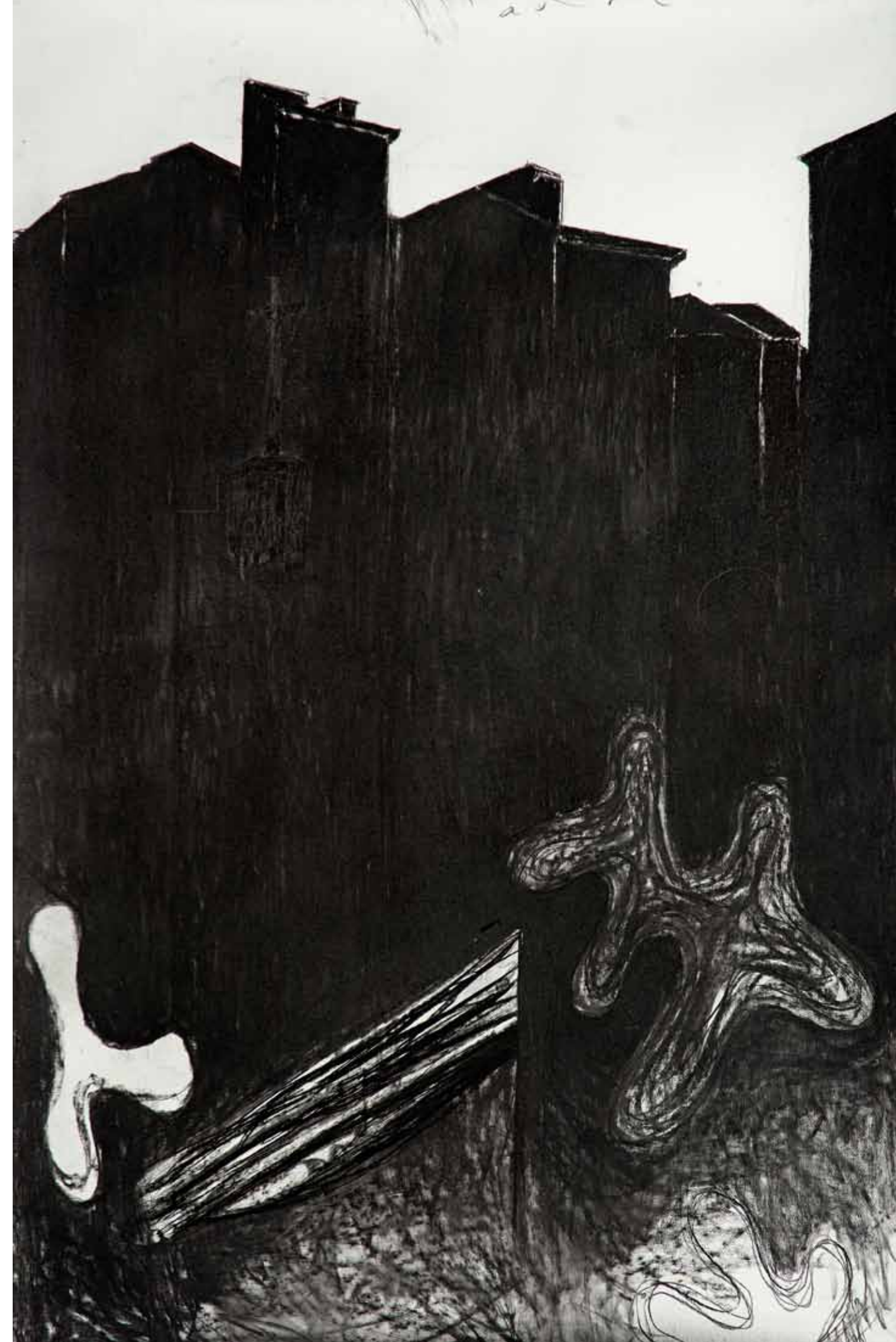

LONGING II, 2013
 Aquarel, houtskool, potlood
 Watercolour, charcoal, pencil
 197 x 343 cm

Berlijn, 2013
Houtskool
Charcoal
197 x 334 cm

Madrid, 2012
Houtskool
Charcoal
214 x 153 cm

LONGING III, 2014

Aquarel, houtskool, potlood en collage
Watercolour, charcoal, pencil and collage
197 x 273 cm

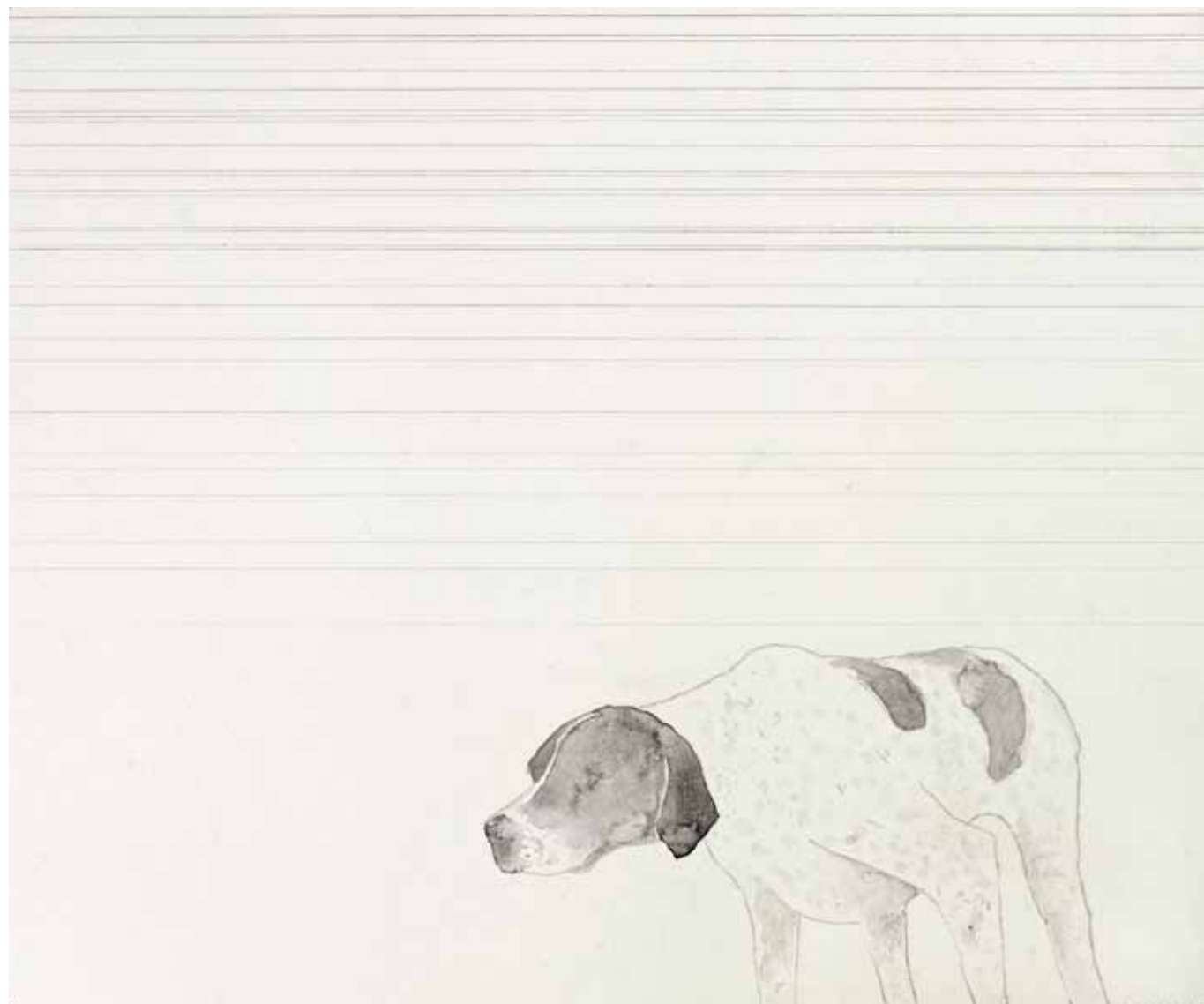

Zonder titel, 2013
 Aquarel, houtskool, potlood
 Watercolour, charcoal, pencil
 43 x 51,6 cm

Zonder titel, 2013
 Aquarel, houtskool, potlood en collage
 Watercolour, charcoal, pencil and collage
 43 x 51,6 cm

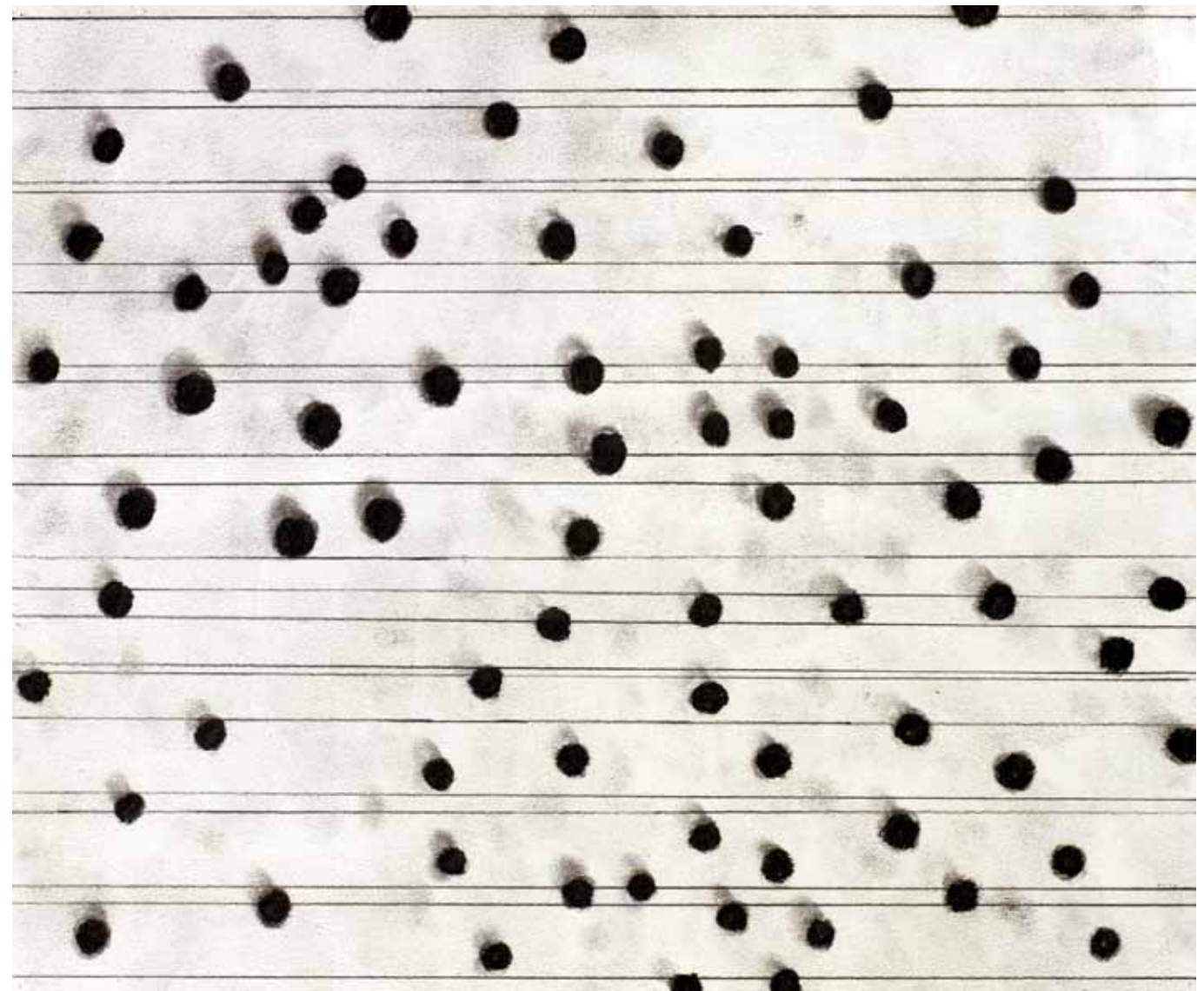
Zonder titel, 2013
 Aquarel, houtskool, potlood
 Watercolour, charcoal, pencil
 43 x 51,6 cm

Zonder titel, 2013
 Aquarel, houtskool, potlood
 Watercolour, charcoal, pencil
 43 x 51,6 cm

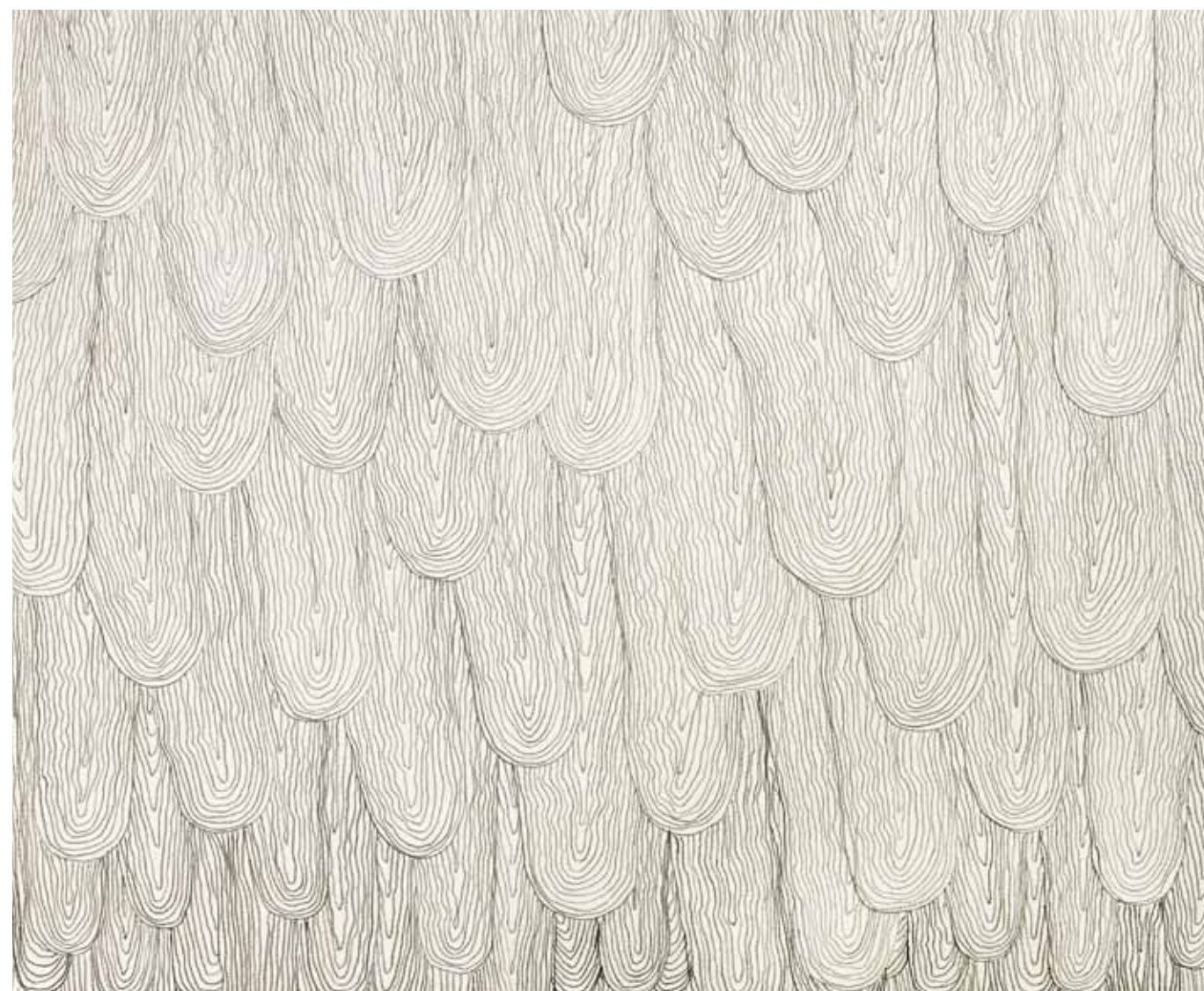
Zonder titel, 2013
 Aquarel, houtskool, potlood en collage
 Watercolour, charcoal, pencil and collage
 43 x 51,6 cm

Zonder titel, 2013
 Houtskool
 Charcoal
 43 x 51,6 cm

Zonder titel, 2013
 Aquarel, houtskool, potlood
 Watercolour, charcoal, pencil
 43 x 51,6 cm

Zonder titel, 2013
 Potlood
 Pencil
 43 x 51,6 cm

Arno Kramer in zijn atelier | Arno Kramer in his studio, 2014
(Foto Bert Westenbrink)

Dit boek met tekeningen van Arno Kramer verschijnt mede naar aanleiding van de tentoonstelling LONGING in De Pont museum voor hedendaagse kunst in Tilburg, maart 2014.
 This book with drawings of Arno Kramer has been published to accompany the exhibition LONGING in De Pont Museum for Contemporary Art in Tilburg, march 2014.

Uitgave/Publisher
Uitgeverij de Kunst, Zwolle

Auteurs/Authors
Claude d'Anthenaise, John Brown, Hendrik Driessen, Aidan Dunne, Seamus Heaney, Séan Kissane en Diana A.Wind

Redactie/Editing
Arno Kramer, Marloes Waanders

Vertaling naar Nederlands/
 Translation to Dutch
Elinor Fuchs (tekst Claude d'Anthenaise, Séan Kissane)

Vertaling naar Engels/Translation to English
Beth O'Brien

Fotografie/Photography
John Stoel, Bert Westenbrink (p.174-175)

Ontwerp/Design
Harald Slaterus

Druk/Printing
ÉposPress, Zwolle

© 2014 Uitgeverij de Kunst b.v., Arno Kramer

Alle tekeningen zijn in het bezit van Arno Kramer tenzij anders aangegeven.
 All drawings owned by Arno Kramer unless described in a different way.

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.
 All rights reserved. No part of the content of the book may be reproduced or transmitted in any form or by any means, electronic or mechanical, including photography, recording or any other information storage and retrieval system, without the prior written permission of the publisher.

De uitgever heeft ernaar gestreefd de rechten van de illustraties volgens wettelijke bepalingen te regelen. Degenen die desondanks menen zekere rechten te kunnen doen gelden, kunnen zich alsnog tot de uitgever wenden.

The Publisher has made every effort to acknowledge the copyright of works illustrated in this book. Should any person despite this, feel that an omission has been made, they are requested to inform the publisher of this fact.

ISBN 978 94 91 196 81 2 (handelseditie)
 ISBN 978 94 6263 001 7 (limited edition)
 Met een originele tekening in een oplage van 50 exemplaren; zie www.uitgeverijdekunst.nl.

NUR642

www.uitgeverijdekunst.nl
 www.uitgeverijwaanders.nl

Met dank aan/Thanks to:
 de auteurs/the authors, Rineke Marsman (altijd R.), Carlo Kroon, Nicole Schulze, Tjibbe Hooghiemstra, Jeanne en Arnoud Braat, Corrie van der Veen, Terry Thompson, Jerome O'Driscóil (Green on Red Gallery Dublin), Oeke Witteveen

Deze uitgave werd mede mogelijk gemaakt dankzij een bijdrage van De Pont museum voor hedendaagse kunst te Tilburg.

This publication has been made possible with financial support from De Pont Museum for Contemporary Art Tilburg.

Over de auteurs/About the authors
Claude d'Anthenaise, directeur van Musée de la Chasse et de la Nature in Parijs Frankrijk / director Musée de la Chasse et de la Nature in Paris France

John Brown, dichter uit Noord-Ierland en voormalig medewerker van de Arts Counsel Northern Ireland / Poet from Northern-Ireland, former curator Arts Council Northern-Ireland

Hendrik Driessen, directeur van De Pont Museum voor hedendaagse kunst in Tilburg / director De Pont Museum for Contemporary Art in Tilburg.

Aidan Dunne, criticus van The Irish Times / Art critic The Irish Times.

Seamus Heaney, Iers dichter en Nobelprijswinnaar, overleed in 2013 / Irish poet and Nobelprize winner, died in 2013.

Diana A. Wind, directeur Stedelijk Museum Schiedam, stelde samen met Arno Kramer *All About Drawing* samen, een overzicht van 50 jaar Nederlandse tekeningen / director Stedelijk Museum Schiedam, curated together with Arno Kramer *All About Drawing*, an overview of 50 years of Dutch drawings.

Séan Kissane, Tentoonstellingscurator Irish Museum of Modern Art in Dublin Ierland / Curator Exhibitions Irish Museum of Modern Art Dublin Ireland